

Vedran Zlatić, asistent
Pravnog fakulteta Sveučilišta u Splitu

REPUBLIKA TURSKA U SVJETLU REZULTATA REFERENDUMA OD 16. IV. 2017. G. – POVRATAK U PROŠLOST STOPAMA „IZABRANOG SULTANA“¹

UDK: 342 (560)

Primljeno: lipanj 2017.

Pregledni rad

Ustavotvorni referendum održan 16. IV. 2017. g. donio je mnogo promjena u ustavnom uređenju Republike Turske. Izglasane ustavne promjene donose opasnost da ova država prijeđe put od ustavne demokracije do autokratske vladavine jednog čovjeka. Međutim, za bolje razumijevanje takvog zaokreta na turskoj političkoj sceni bit će potrebno uzeti u obzir povijesno nasljeđe koje u velikoj mjeri daje odlučujuće impulse trenutnom političkom uređenju zemlje. Upravo zbog toga, u ovom radu pozornost se posvećuje i povijesnom razvoju ustavnosti te države, uz naglašavanje svih onih čimbenika koji su u njemu igrali, ili još uvijek igraju, veliku ulogu. Tek uz ovakvo sagledavanje cjelokupne slike može se dati ocjena sadašnjeg stanja te razviti određena predodžba budućeg razvitka političkih odnosa u toj državi. Stoga se u prvom dijelu rada prikazuje razvoj ustavnosti Republike Turske te nakon toga slijedi ocjena trenutnog stanja i, posebice, mogućeg daljnjeg razvoja prema nedavno usvojenim ustavnim promjenama. Pri svemu tome uzima se u obzir i uloga najznačajnijih političkih, ali i ekstrapolitičkih čimbenika koji su oblikovali i usmjeravali ustavni razvoj turske države.

Ključne riječi: *Republika Turska, ustavne promjene, ustav, Erdogan, ustavni referendum, AKP, CHP, kemalizam*

I. Uvod; II. Počeci ustavnosti i nastanak Republike Turske; II.1. Organizacija vlasti u Osmanskom Carstvu i prvi Ustav; II.2. Uspostava Republike Turske i ustavi iz 1921. te 1924. g.; III. Ustavni razvoj poslije Drugog svjetskog rata; III.1. Uspostava višestranačkog političkog sustava; III.2. Vojni udar 1960. g. i novi Ustav iz 1961.; III.3. Vojni udari iz 1971. i 1980. g. i Ustav iz 1982.; III.4. Daljnji ustavni razvoj političkog uređenja pod okriljem Ustava iz 1982. g.; III.5. Dolazak na vlast AKP-a i ustavne promjene iz 2007. i 2010. g.; III.6. Uloga vojske u očuvanju Republike i kemalizma; III.7. Uloga i položaj Ustavnog suda Republike Turske; III.8. Ustavni sud Republike Turske – institucija proizašla iz „demokratskog“ državnog udara; IV. Zaokret prema predsjedničkom sustavu; IV.1. Politička kriza 2007. g.; IV.2. Predsjednički izbori 2014. g. i dolazak Erdogana na čelo države; IV.3. Ustavotvorni referendum od 16. travnja 2017. g.; IV.4. Podjela vlasti prema ustavnim amandmanima iz 2017. g.; IV. 5. Ustavni amandmani iz 2017. g. – put prema vladavini jednog čovjeka?; V. Zaključna razmatranja

¹ Kovanicu „izabrani monarh“ upotrijebio je M. Duverger u knjizi „La Monarchie républicaine – ou comment les démocraties se donnent des rois“, Editions Robert Laffont, Paris, 1974., opisujući situaciju kada putem demokratskih izbora sam narod bira jednu osobu u čijim će rukama biti najveći dio državne vlasti; ponajprije se to odnosi na neposredno izabranog predsjednika države.

I. UVOD

U ovom radu prikazat ćemo u kratkim crtama izazove pred kojima se Republika Turska našla u recentnom razdoblju, a koji su svoj vrhunac dosegli u nedavno održanom ustavotvornom referendumu. Izazovi s kojima se ova država susreće danas mnogostruki su, kako unutarnji, tako i vanjskopolitički. Nalazeći se na razmeđu svijeta, zemljopisno, ali i političko-ideološki, turski narod je s nadanjima gledao prema Zapadu i, prije svih, prema Europskoj uniji, u kojoj je vidio jamac svog napretka i sigurnosti, a za leđima je imao vjerojatno i najnestabilnije područje na svijetu, poharano ratom i ekstremizmom. Njihovo čekanje pred odškrinjenim vratima EU-a traje već desetljećima. Posljednji događaji sugeriraju kako je turski narod, možda već i umoran od tog čekanja, odlučio svoje povjerenje, nade i snove u svjetliju budućnost predati u ruke jednog čovjeka – **Recepta Tayyipa Erdogana**. Velikim političarima svakako pripada i umijeće da u širokim narodnim masama uspijevaju prepoznati zajedničke im referentne točke na koje treba usmjeriti pozornost kako bi uspjeli zadobiti njihovo povjerenje i tako osvojiti političku vlast u državi. Možda je upravo Erdogan u određenom dijelu turskog društva prepoznao taj umor od čekanja da im preko Bospora dođe poziv za učlanjenje u ekskluzivni europski klub. Računajući na to, ali i na, zasigurno još uvijek vrlo živo, kolektivno sjećanje naroda na imperijalnu prošlost domovine tijekom osmanskih vremena, uspio je kroz zadnjih 15-ak godina zadobiti njegovo povjerenje i putem mehanizama posredne i neposredne demokracije postupno ovladati političkom sferom Republike Turske.

Ne treba smetnuti s uma kako Erdogan u svemu tome najčešće nije imao podršku elitnih krugova turskog društva. Upravo suprotno. Njihova stajališta i mišljenja često su se razilazila, ali svaki put kada je takav sukob iznesen pred narod da mu presudi, posrednim ili neposrednim demokratskim mehanizmima, narodna volja uvijek je rekla „da“ Erdoganovoj viziji. Izgleda da se narod zaista umorio od nesigurnosti, i političke i gospodarske, vanjske i unutarnje, te je svoju sudbinu odlučio povjeriti novoj političkoj opciji koja, doduše, ne preza uvijek ni od uporabe sredstava koja odudaraju od standarda zapadne demokracije, ali zauzvrat obećava sigurnost i napredak. Doista, pod vladama Erdoganova AKP-a, tursko je gospodarstvo među najbrže rastućima u svijetu,² a samim time je osnažena i politička uloga Republike Turske na globalnoj sceni, gdje zasigurno danas ima puno veću ulogu nego, recimo, u razdoblju do pred kraj 20. st. Ipak, razumljivo je da Europljani zaziru od takvog načina vladavine, vladavine koja često poseže za demokratskim procedurama obraćanja narodu putem izbora i referenduma kako bi prikrla, ili pak dobila odobrenje naroda za svoje autoritarno djelovanje. Zaista, ovakva (zlo) uporaba demokratske procedure, koja ispod demokratske vanjske vizure krije totalitarnu suštinu, stari je i dobro poznat izum koji je svijetu predstavila upravo Europa. Sjećanja na užase različitih totalitarizama koji su prouzročeni nebrojenim milijunima nevinih još uvijek su vrlo živa među narodima Starog kontinenta.

² Usp.: <http://pubdocs.worldbank.org/en/713071487065880156/Turkey-Focus-Note-February-2017-EN.pdf> - 26. IV. 2017. g.

Ispravno je postaviti pitanje je li Republika Turska u zadnje desetljeće i pol odlučila promijeniti usmjerenje i preuzeti nešto od modela vlasti koju je imala u svome najslavnijem povijesnom razdoblju, uzimajući u obzir političku ulogu na svjetskoj pozornici u razdoblju Osmanskog Carstva. Naravno, pri tome ne mislimo da će netko pokušati preuzeti povijesni oblik uređenja ove orijentalne despocije, niti reinstalirati institucije sultanata i kalifata, jer svako vrijeme sa sobom donosi nešto svoje i tako prošlost ostavlja prošlosti. Ali, ipak, sadašnjost može u njoj pronaći određene uzore. Ovdje bi se ponajprije radilo o oživljavanju povjerenja u autoritet onoga koji stoji na čelu države, u njegovu mudrost i državničku vještinu kojom će upravljati državom i sudbinom naroda na najbolji mogući način, iako to može biti po cijenu manjka slobode njegovih sugrađana. Međutim, pokatkada su ljudi voljni da za veću sigurnost plate cijenu u obliku manje slobode. Uostalom, pojedinci, ali i cijeli narodi u teškim vremenima nerijetko se prisjećaju boljih dana koji su ostali u prošlim stoljećima, i ostaju zacrtani u memoriji masa, apostrofirajući ih kao „zlatno doba“ koje u nedaćama današnjice prerasta u ideal koji treba slijediti i cilj koji je vrijedno, čak i uz najveće napore i odricanja, dostizati. U takvom ozračju vrlo je lako prenaglasiti sve dobre strane tih vremena, ali i još važnijim se čini to što se u takvim okolnostima često previđaju sve njegove slabosti i nedostaci, pa nerijetko takvi pokušaji vraćanja vjere u bolje sutra s pogledima usmjerenima u prošlost znaju imati ozbiljne i teško predvidljive negativne posljedice. Dakle, ostaje pitanje je li Republika Turska, odnosno jedan njezin dio, doista u ovome tisućljeću krenula tim putem, putem prošlosti?

Pri odgovoru na ovo pitanje nužno je uzeti u obzir upravo ustavni razvoj Republike Turske, jer: „...ustav je temeljni i najviši pravni akt države, on ima najveću, nadzakonsku pravnu snagu i zbog toga s njime moraju biti usklađeni svi pravni propisi u okviru pravnog sustava, kao i postupci svih državnih tijela i tijela koja obavljaju javne ovlasti.”³ Nadalje, na ustav ne treba gledati tako usko kao na puki skup pravnih pravila, jer on u sebi sadrži i temeljne vrijednosti, naravno izražene kroz njegova načela i odredbe, koje se smatraju poželjnim u određenom trenutku te na kojima bi se trebalo temeljiti cjelokupno društveno uređenje neke zajednice. Dakle, ustav je ne samo pravni akt, nego je i izraz volje određenog društva za razvijanjem u određenom smjeru koje je u skladu s načelima usmjerenima na ostvarenje temeljnih vrijednosti toga društva u danom trenutku. Stoga, ukoliko dođe do promjene u percipiranju onoga što je poželjno i čemu se treba stremiti, to se najčešće reflektira i u samom ustavu, tj. u njegovu mjenjanju kako bi ga se uskladilo s prevladavajućim vrijednostima.⁴

Ovaj tekst podijelit ćemo na nekoliko cjelina. U uvodnoj napomeni izložena je osnovna kontura problematike s kojom ćemo se baviti, a u II. dijelu ukratko će se ukazati na prve korake na putu ustavnosti i na nastanak Republike Turske, potom u III. dijelu pozornost će biti posvećena ustavnom razvoju ove države nakon Drugog svjetskog rata. Zatim, u IV. dijelu donosimo pregled događaja koji su doveli

³ Smerdel, B.: „Ustavno uređenje europske Hrvatske“, str. 3., Narodne Novine 2013., Zagreb.

⁴ Ibidem.

do promjene ustrojstva državne vlasti u Republici Turskoj i njen zaokret prema predsjedničkom sustavu. Zaključna razmatranja posvećena su ocjeni ustavno-političke zbilje koja se javlja kao rezultat svih ovih zbivanja unutar Republike Turske.

II. POČECI USTAVNOSTI I NASTANAK REPUBLIKE TURSKJE

II.1. Organizacija vlasti u Osmanskom Carstvu i prvi Ustav

Ovo kratko razmatranje o povijesnom razvoju moderne Republike Turske u ustavnom kontekstu smatramo ispravnim započeti s par natuknica o političkom entitetu kojeg je sljednica: Osmanskog Carstva. Osmansko je Carstvo bilo orijentalna neograničena despocija utemeljena na „načelima vojnog osvajanja spojenog s religijskim zanosom“.⁵ Cjelokupno državno ustrojstvo temeljilo se na načelu vojno-upravne djelotvornosti. Sultan (tur. gospodar) nalazio se na čelu države za čiju se vlast smatralo, sukladno islamskom učenju i tradiciji, kako „dolazi od Boga.“⁶ Pravni sustav ove države počivao je na *šerijatskom pravu*, sustavu pravnih pravila koji predstavlja ukupnost islamskog prava i put kojeg muslimani trebaju slijediti.⁷ Osnova moći Osmanskog Carstva bila je dobro organizirana i učinkovita vojska koju su činili konjanništvo (spahije) i pješadija (janjičari). Posebno treba istaknuti janjičare jer su s vremenom postali ne više samo dobro obučeni ratni stroj, spreman na poslušnost sultanu i izvršavanju njegove volje sve do smrti na bojnopolju, nego povlaštena, i ne samo ratnička nego postupno i politička kasta koja postaje neodvojiva sastavnica same vrhuške vlasti i koja u zaštiti svojih interesa ne uzmiče ni pred samim sultanom. Štoviše, s vremenom ovaj vojni red postaje „prvorazredni politički čimbenik, a sultan se sve više pojavljuje kao izvršilac njegove volje“.⁸ Dakle, janjičari, čiji su redovi prvotno popunjavani „dankom u krvi“ uzimanog od nemuslimanskih podanika Carstva, prešli su put od zaštitnika sultana i njegove svemoći do izravne prijetnje njegovoj vladavini. Tako je bilo sve do 1826. g. kada je ovaj red osmanske vojske ugušen, ovaj put ne u krvi podanika, nego u vlastitoj krvi.⁹ Ukratko, religija i vojni stalež imali su nesumnjivo veliku ulogu i značaj u organizaciji državne vlasti u Osmanskom Carstvu, iako islam nikada

⁵ Cremer, A. S.: „Turkey between the Ottoman Empire and the European Union: Shifting political authority through constitutional reform“, str. 288., preuzeto sa: <http://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.journals/frdint35&collection=fjournals&id=285&startid=&end=355-26>. IV. 2017. g.

⁶ Kurtović, Š.: *Opća povijest prava i države*, I. knjiga – *Stari i srednji vijek*, Sveučilište u Zagrebu, Zagreb, 2005. g., str. 278-279.

⁷ Glenn, H. P.: *Legal traditions of the world – sustainable diversity in law*, str. 174., Oxford University Press, Third Edition, 2007.

⁸ Kurtović, Š.: op. cit., str. 279.

⁹ Ibidem, str. 264-267.

nije sustavno nametan neislamskim podanicima Carstva, ponajprije zbog čuvanja stabilnosti i mira u državi.¹⁰ Uostalom, u islamskom učenju postoji doktrina prema kojoj kršćani i židovi, a poslije i hindusi (jednim imenom *dhimmi*) uživaju poseban status s obzirom na to da dijele vjeru u istoga boga kao i muslimani.¹¹ Sigurno je ovakav višestoljetni način organizacije države ostao barem dijelom ukorijenjen u strukturama narodne i nacionalne svijesti, što zbog vremena svoga trajanja, što zbog neosporne djelotvornosti i efikasnosti koje su je tijekom jednog vremena krasile.

Ipak, tijekom 18. stoljeća dolazi do slabljenja osmanskog imperija. Stoga, osmanski vladari počinju s reformama u duhu modernizacije i vesternizacije države kako bi ovom „bolesniku s Bospora“ udahnuli novu životnu snagu.¹² Ipak, ove reforme pridonijele su dodatnom rascjepu između elitnih i siromašnijih slojeva stanovništva.¹³ Bilo je već tada jasno da puko preslikavanje i imitiranje zapadnih država i njihovih institucija neće biti dostatno za izlječenje ovog „bolesnika.“ Na polju ustavnosti prvi koraci učinjeni su donošenjem dokumenata *Tanzimat Fermanu* (1839. g.) i *Islahat Fermanu* (1856. g.) gdje se prvi put navode ljudska prava u ustavnoj povijesti Osmanskog Carstva. Prvi ustav (poznat kao *Kanunu Esasi*) Osmanskog Carstva donesen je 23. prosinca 1876. g., a usvojen je na inicijativu sekularno orijentiranih intelektualaca okupljenih u organizaciju pod imenom „Mladoturci“. Između ostalog, ovaj ustav je propisao da suverenost izvire iz sultana i vladajuće obitelji, a osoba samog sultana smatra se „svetom“ i njemu pripada zakonodavna i izvršna vlast u državi, mada su formirani dvodomno zakonodavno tijelo i Vijeće ministara kao vlada, ali koja je politički odgovorna sultanu, a ne parlamentu. S druge strane, sudstvo je bilo razmjerno neovisno, a građanima su zajamčena osnovna prava.¹⁴ Sve u svemu, ovaj ustav je imao svoje uzore kako u britanskom ustavnom uređenju, tako i u ustavnim sustavima kontinentalne Europe.¹⁵ Ustav iz 1876. g. revidiran je 8. kolovoza 1909. g. kada je u Osmanskom Carstvu uspostavljen parlamentarni sustav po uzoru na onaj britanski (sultan je i dalje politički neodgovoran, ali svoje ovlasti koristi u skladu s parlamentom i vladom). Uz to, vlada postaje politički odgovorna parlamentu, a proširena su i jamstva temeljnih prava i sloboda.¹⁶ Međutim, ove demokratske promjene nisu potrajale jer

¹⁰ Ibidem, str. 253.

¹¹ Glenn, H. P.: op. cit., str. 218.

¹² Erdemir, H.: *Turkish political history*; Manisa Ofset Basin Yayin Matbaacilik San. ve Tic., Izmir, Turska; str. 202-207.

¹³ Ibidem: str. 6-10.

¹⁴ Koçak, M. i Andic, F.: „Governance and the Turkish Constitutions: Past and the Future“, preuzeto sa: <https://poseidon01.ssrn.com/delivery.php?ID=62711203103110300106510808212400012601703900008006800512602410309007006408106506710502809904405510804712412209400001501800306602708300805204002510701600607806602305608708311711212109402107102009002211700012406400112609012612411911912208911116124110&EXT=pdf>, - 27.IV. 2017.g.

¹⁵ Bentwich, N.: „The New Turkish Constitution“, 1908. g., str. 328., preuzeto sa: [http://heinonline.org/HOL/Page?men_tab=srchrresults&handle=hein.journals/jclilbs9&id=344&size=2&collection=fijournals&terms=1876\[Turkish|TURKISH|Constitution|CONSTITUTION&termtype=phrase&set_as_cursor=0](http://heinonline.org/HOL/Page?men_tab=srchrresults&handle=hein.journals/jclilbs9&id=344&size=2&collection=fijournals&terms=1876[Turkish|TURKISH|Constitution|CONSTITUTION&termtype=phrase&set_as_cursor=0) - 27. IV. 2017. G.

¹⁶ Koçak, M. i Andic, F.: op. cit.

je ustavnim promjenama iz 1914. i 1916. g. u okolnostima jednostranačke diktature došlo do slabljenja demokratskog društva.¹⁷ Isto tako, u ovom razdoblju dolazi do gotovo militarističkog ustrojavanja društva, s naglašenom ulogom vojske, što će se protegnuti i na uređenje Republike Turske sve do kasnih 90-ih godina 20. stoljeća.¹⁸

II.2. Uspostava Republike Turske i ustavi iz 1921. te 1924. g.

Nakon poraza u Prvom svjetskom ratu te okupacije i podjele Osmanskog Carstva, uslijedio je Rat za neovisnost (1919. – 1923.) u kojem su revolucionari okupljeni u turski nacionalni pokret pod vodstvom **Mustafe Kemala**, poslije prozvanog Atatürk (Otac Turaka), pobijedili snage Antante i pobunjenike te oslobodili državu od okupatora što je udarilo temelje nove države – Republike Turske. U tijeku Rata za neovisnost osnovana je Velika nacionalna skupština 1920. g. koja je 1921. donijela ustav, kratki dokument koji se sastojao od svega 23 članka, u njemu je definirano kako suverenitet bezuvjetno pripada naciji, a vlast proizlazi iz naroda. Ovom odredbom tekst ustava de facto određuje Tursku kao republiku.¹⁹ Nadalje, Velika nacionalna skupština 1. studenoga 1922. g. ukinula je poziciju sultana, ali na čelu države bio je kalif koji je biran iz članova osmanske dinastije.²⁰

General Mustafa Kemal znao je da nakon izvojevane pobjede na bojniom polju ne smije dozvoliti da taj isti rat izgubi u miru. Stoga je odlučio osnovati političku stranku u kojoj su okupljeni oni koji su svoju vjernost i snagu pokazali na bojištu, njegove pristalice i donedavni suborci. Stvorena je Republikanska narodna stranka (CHP). General je znao da njima može vjerovati, da ga neće iznevjeriti ni u miru te da će biti sposobni pobjedu ostvarenu oružjem očuvati i u političkoj areni. Tako je i bilo. Suborci, sada okupljeni u Veliku nacionalnu skupštinu, pretvorili su prolaznu pobjedu oružja u onu ustavno-političku koja će nadživjeti i njih same. Novi saziv Velike nacionalne skupštine počeo je s radom 11. kolovoza 1923. godine²¹ koja je 29. listopada iste godine usvojila amandmane na ustav koji su potvrdili da je „Bolesnik s Bospora“ preminuo, a desetljeće porođajnih bolova, praćeno desecima i stotinama tisuća žrtava, izrodilo je novu, mladu državu – Republiku Tursku, na čelu s onim koga će proglasiti „ocem“ – Kemalom Mustafom kao predsjednikom.²² Zadnji čavao u lijes nekadašnje monarhije i konačnu potvrdu odlučnosti novonastale Republike da raskine sa svojom prošlošću predstavlja odluka Velike nacionalne skupštine o ukidanju kalifata i izgonu kalifa te svih članova osmanske dinastije

¹⁷ Koçak, M. i Andic, F.: op. cit.

¹⁸ Erdemir, H.: op. cit., str. 58-59.

¹⁹ Usp. <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/tuerkei/12220.pdf>

²⁰ Racz, A.: „Birth of the Modern Turkey: Brief History and Features of the Constitution of the Turkish Republic of 1924“, str.1,57., 2014.g., preuzeto sa: <http://heinonline.org/HOL/Print?collection=journals&handle=hein.journals/studia152&id=143> – 28.04.2017.g.

²¹ Racz, A.: op. cit., str. 158.

²² Dokupil, S.: „The Separation of Mosque and State: Islam and Democracy in Modern Turkey“, 2002.g. str. 66, preuzeto sa: <http://heinonline.org/HOL/Print?collection=journals&handle=hein.journals/wvb105&id=63> - 28.04.2017.g.

iz države od 3. ožujka 1924. g.²³ Otada pa nadalje Turska je usmjerena prema otvaranju društva i države prema Zapadu i vesternizaciji, a temelji se na postulatima *kemalizma* ustrojenog na šest načela: republikanizmu, nacionalizmu, populizmu, revolucionarizmu, sekularizmu i etatizmu.²⁴

Sljedeći značajan korak u ustavnoj povijesti Republike Turske učinjen je 20. travnja 1924. g. kada je Velika nacionalna skupština usvojila novi ustav – Ustav Republike Turske. Ovaj ustav sastojao se od ukupno 105 članaka. U temeljnim odredbama je odredio Tursku kao republiku (čl. 1.) čiji suverenitet u cijelosti pripada naciji (čl. 3.) u čije ime ga vrši Velika turska nacionalna skupština (dalje: skupština) *Türkiye Biiyik Millet Meclisi* (čl. 4.). Nadalje, zakonodavna vlast pripada samoj skupštini kao vrhovnom zakonodavcu (čl. 6.), a sudbenu vlast (koja je derivirana iz same skupštine) vrše neovisni sudovi osnovani po zakonu (čl. 8.). U konačnici, izvršna vlast isto tako pripada samoj skupštini, iako je ona vrši posredstvom Predsjednika Republike (kojega sama bira) i Kabineta čije članove bira Predsjednik Republike; djelovanje i akti ovakve vlade su u potpunosti pod kontrolom same skupštine (čl. 7.). Nadalje, ovaj ustav isto tako priznaje sva klasična prava i slobode građana i omogućuje osnivanje političkih stranaka čime je zapravo popločan put prema razvoju demokracije. Bitno je napomenuti kako je amandmanom na ustav iz 1928. g. islam ukinut kao državna religija čime je potvrđena volja državnog vrha usmjerena prema sekularizaciji države.²⁵ Odvajanje religije od države bilo je nužno da bi se provele moderne, proeuropski usmjerene reforme, stoga je i u narednim godinama u Republici Turskoj došlo do niza reformskih zahvata koji su trebali trajno separirati religiju od države, islam od politike.²⁶ Dakle, ustav iz 1924. g. imao je veoma važnu ulogu u demokratizaciji i sekularizaciji političkog sustava Republike Turske te je predstavljao temelj za daljnji razvoj ove države u smjeru europeizacije i modernizacije uz konstitucionalizaciju republikanskog uređenja države koji se štitilo i samim ustavnim odredbama.

III. USTAVNI RAZVOJ POSLIJE DRUGOG SVJETSKOG RATA

III.1. Uspostava višestranačkog političkog sustava

Unutarnju političku situaciju u Republici Turskoj, od vremena uspostave Republike 1923. g. pa sve do početka Drugog svjetskog rata, obilježavale su dvije karakteristike; s jedne strane faktički jednostranački sustav²⁷ te vladavina Mustafe

²³ Racz, A.: op. cit., str. 158.-159.

²⁴ Ibid., str. 65.

²⁵ Ibid., str. 159-161.

²⁶ Dokupil, S.: op. cit., str. 68-69.

²⁷ Ustav iz 1924. g. dopuštao je osnivanje političkih stranaka, ali stvarne okolnosti političkog i društvenog života dovele su do faktične uspostave jednostranačkog političkog sustava sa CHP-om na

Kemala Atatürka kao predsjednika države i **İsmeta İnönüa** kao premijera, a nakon Atatürkove smrti i predsjednika države,²⁸ s druge strane. Međutim, nakon Drugog svjetskog rata unutar same CHP javljaju se dvije struje: konzervativna koja je htjela očuvanje postojećeg stanja i stečenih privilegija te liberalna koja je smatrala da su Turskoj potrebne promjene u smjeru modernizacije. Ovakva razilaženja u mišljenjima dovela su do nastanka nove političke stranke – Demokratske stranke (*Demokrat Parti – DP*) 7. siječnja 1946. g., čije je osnivanje značilo kako se Turska u poslijeratnom svijetu podijeljenom na dva bloka odlučila poći putem zapadnih demokracija i njihovog pluralističkog političkog sustava. Sljedeći korak ka pluralizaciji političkog sustava učinjen je 20. srpnja 1948. g. kada je grupa nezadovljnih disidenata iz DP-a osnovala Nacionalnu stranku (*Millet Partisi*).²⁹ U to vrijeme uslijedili su i drugi važni događaji koji su išli u smjeru demokratizacije političkog života, primjerice reforme u području izbornog zakonodavstva koje su omogućile ravnopravniju političku borbu, zatim postupno uvođenje nekompatibiliteta između pozicije predsjednika države i predsjednika političke stranke, veća sloboda medija, kao i cjelokupno usmjerenje relevantnih aktera prema političkom uređenju države koji svoje uzore ima u zapadnim demokracijama.³⁰ Do smjene vlasti dolazi nakon izbora održanih u svibnju 1950. g. kada DP osvaja premoćnu većinu u skupštini. Tako je nakon 27 godina, ali i po prvi put uopće CHP izgubila vlast i svoje mjesto je ustupila Demokratskoj stranci, kao što je i faktični jednostranački sustav konačno ustupio mjesto kompetitivnoj pluralističkoj demokraciji.

III.2. Vojni udar 1960. g. i novi Ustav iz 1961. g.

Ipak, sve to nije značilo da je Turska u cijelosti i definitivno usvojila sve one uzuse političkog djelovanja koji reguliraju međusobne odnose politički suprotstavljenih strana na jedan miran i demokratski način unutar nekog političkog sustava, omogućujući njihovu mirnu koegzistenciju nužnu za stabilnost države i društva. Upravo suprotno, dugačak je put bio pred Republikom Turskom da svoje načelno usmjerenje prema zapadnim demokratskim modelima pretvori u djelotvorne mehanizme koji određuju i upravljaju događajima u političkoj stvarnosti. S obje strane, kako na strani vladajućih, tako i na strani oporbe, neovisno o tome koja je politička opcija na vlasti, bilo je dosta nerazumijevanja glede odvijanja procesa unutar demokratskog sustava koji su zaslužni za mirnu koegzistenciju različitih

vlasti. Mada je bilo pokušaja, pokatkada iniciranih i od samog Mustafe Kemala da se na političkoj sceni ustoliče i nove političke stranke koje bi bile dodatni impuls demokratizaciji mlade Turske države do toga nije došlo u razdoblju prije Drugog svjetskog rata (šire u: Erdemir, H.: op. cit., str. 92-98.).

²⁸ Mustafa Kemal Atatürk preminuo je 10. XI. 1938. g., a samo dan nakon njegove smrti skupština je izabrala İsmeta İnönüa za novog predsjednika države.

²⁹ Važno je skrenuti pozornost na činjenicu kako je tijekom druge polovice 40-ih i ranih 50-ih godina 20. st. osnovano još političkih stranaka, međutim njihova pojava nije bila od većeg značaja, te nije utjecala na raspodjelu moći i utjecaja u političkoj areni Republike Turske toga vremena (šire u: Erdemir, H.: op. cit., str. 120-121).

³⁰ Erdemir, H.: op. cit., str. 118-123.

ideja u oblikovanju i provođenju državne politike. Ono što je važno napomenuti jest činjenica postupne desekularizacije društva u vremenu nakon parlamentarnih izbora 1950. g. Sukladno tome, unutar samog društva pojavile su se skupine koje su promovirale tendencije ka ponovnom osnaživanju uloge islama u državi.³¹

Tenzije u društvu među suprotstavljenim su stranama rasle, državna ekonomija je bila u jako teškom stanju, a uz sve to ni vladajući se nisu susprezali od instrumentaliziranja prisilnog državnog aparata u svrhu suzbijanja i represije opozicije. Demokratski temelji društva bili su ozbiljno uzdrmani. Kulminacija svega toga bio je vojni udar 27. svibnja 1960. g. kojim je svrgnuta vlada Demokratske stranke, a njeni su istaknuti članovi uhićeni. Vojska je preuzela kontrolu nad državnom vlasti nedemokratskim putem u svrhu očuvanja demokracije, namjeravajući je vratiti civilnom sektoru čim prije to bude moguće. Ovaj državni udar iznjedrio je Komitet nacionalnog jedinstva (Milli Birlik Kurulu) kao novi vrhovni politički organ u kojem su se nalazili i visoki vojni dužnosnici, a čija je glavna zadaća bila pripremiti put za novi ustavni poredak. Predviđeno je da Komitet bude na čelu države sve do održavanja novih izbora i ratifikacije novog ustava. Izrada nacrtu novog ustava povjerena je odboru sastavljenom od profesora prava imenovanih od vojnog vrha. Ustavotvorna skupština ratificirala je novi ustav 27. svibnja 1961. g. i građani su ga potvrdili na referendumu 9. srpnja 1961.³² Ovim Ustavom građanima su zajamčena nova prava i slobode, prije svih socijalna i ekonomska, isto tako, potvrđena je namjera prema ustroju Republike Turske kao parlamentarne demokracije s višestranačkim političkim sustavom, uz eksplicitno samim tekstom Ustava zajamčenu sekularnost države.³³ Nadalje, skupština je preustrojena kao odsada dvodomno zakonodavno tijelo koje se sastoji od Nacionalne skupštine i Senata Republike.³⁴ Isto tako, osnovan je Turski ustavni sud (*Anayasa Mahkemesi*), kao i Vijeće nacionalne sigurnosti (Milli Güvenlik Kurulu) u čiji su sastav, među ostalima, ulazili i najviši vojni dužnosnici, a čija je uloga bila pomoći u vođenju nacionalne sigurnosne politike. Novi institucionalni akteri trebali su omogućiti veći utjecaj vojske na vođenje državne politike, ali i onemogućiti sve one snage koje su bile orijentirane protivno načelima na kojima je Republika ustrojena u uzurpaciji državne vlasti.³⁵

III.3. Vojni udari iz 1971. i 1980. g. i Ustav iz 1982.

Stanje u Republici Turskoj nije se puno promijenilo ni pod diktatima ustava iz 1961. g., društvo se nastavilo dalje dijeliti po ideološkim linijama, a institucije

³¹ Dokupil, S.: op. cit., str. 74-75.

³² Varol, O. O.: „The Democratic Coup d’E’tat“, Harvard International Law Journal, Vol. 53, No. 2, 2012., str. 326-327, preuzeto sa: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1922792 – 10. V. 2017. g.

³³ Koçak, M. i Andic, F.: op. cit.

³⁴ Dokupil, S.: op. cit., str. 77.

³⁵ Varol, O. O.: op. cit., str. 328-323.

demokratske države po tome pitanju nisu mogle učiniti mnogo. Bilježi se porast popularnosti islamskog ideološkog pokreta što na kraju dovodi do polarizacije društva na ekstremno konzervativno desno i radikalno lijevo krilo. Sve ovo uzrokuje i političku nestabilnost u zemlji koja je kulminirala 1971. g. kada je vladajuća stranka (Stranka pravde) izgubila većinu u parlamentu, što je, uz lošu ekonomsku situaciju, zemlju dovelo na sami rub. Vojska je ponovno odlučila reagirati te je 12. ožujka donijela Memorandum kojim se vlada Stranke pravde okrivljuje za neuspjeh u provođenju reformi i za nemogućnost stabilizacije stanja u zemlji. Posljedica ovog Memoranduma bili su ustavni amandmani iz 1971. i 1973. kojima su derogirana neka prava građana, zatim slabljenje pravosudne, a jačanje izvršne vlasti, te svakako učvršćivanje položaja vojske.³⁶ Međutim, ni sedamdesete godine dvadesetog stoljeća nisu donijele nikakve značajnije promjene na unutarnjem političkom planu Republike Turske. Društvo je i dalje bilo podijeljeno, vlade su bile nestabilne te krhke i kratkovjeke, a cijeli tijek društvenog razvoja poprimao je oblike kaotičnog i nesređenog stanja. Politika i demokratski mehanizmi njezina određivanja i provođenja jednostavno nisu bili u mogućnosti ponuditi dovoljno sposobne i mudre nositelje koji bi se mogli uhvatiti u koštac s poteškoćama toga burnog vremena prožetog nasiljem i terorizmom. Stoga je vojska još jednom odlučila reagirati i ovaj put „čvrstom rukom“ stati u obranu republike i njenih kemalističkih vrijednosti. Tako je 12. rujna 1980. g. vojska ponovno odlučila izvršiti svoju dužnost i obvezu „čuvara Republike“ te je vojnim udarom došla na vlast.³⁷

Nakon vojnog udara, vojska je imala vlast u državi sve do donošenja novog Ustava 1982. g. Ovaj je Ustav donio mnogobrojne promjene u političkom životu države, uloga vojske ojačana je na dva kolosijeka, s jedne strane osnažen je njen utjecaj kako u postojećim institucijama (Ustavni sud, Oružane snage Republike Turske), tako i u novouspostavljenim institucijama (Vijeće za visoko obrazovanje i Vrhovno vijeće sudaca i državnih odvjetnika), a s druge strane vojska i Vijeće nacionalne sigurnosti dobili su određene dodatne ustavne ovlasti, kao i imunitet u određenim stvarima. Nadalje, ustavotvorac je želio izvršnu vlast učiniti neodgovornom prema zakonodavnom tijelu (ukinut je Senat tako da je zakonodavno tijelo opet postalo jednodomno), s tim da bi predsjednik ipak bio pod jakim utjecajem vojnih krugova.³⁸ Isto tako, predsjednik dobiva znatno šire ovlasti iako na izborima nije izabran neposredno od strane građana. Na kraju, može se kazati kako je Ustav iz 1982. uveo neke nove mehanizme i instituciju u odvijanju političkog života koji ruinišu demokraciju društvenog uređenja, te pokazuju neke odlike koje naginju prema autokratskom shvaćanju uređenja države i društva, uz naglašenu ulogu vojske u određivanju smjera političkih zbivanja što će se i potvrditi u godinama koje su uslijedile.³⁹

³⁶ Cremer, A. S.: op. cit.: str. 294-295, te Dokupil, S.: op. cit., str. 77-81.

³⁷ Cremer, A. S.: op. cit.: str. 295-296.

³⁸ Ibid., str. 297-299.

³⁹ Koçak, M. i Andic, F.: op. cit.

III.4. Daljnji ustavni razvoj političkog uređenja pod okriljem Ustava iz 1982. g.

Ustav iz 1982. g. sve do današnjeg je dana ostao na snazi kao pozitivni propis koji određuje najbitnije smjernice uređenja političkih odnosa u Republici Turskoj. Ipak, unatoč tome, Republika Turska ni u navedenom razdoblju nije bila oslobođena burnih događaja na političkoj pozornici koji su rezultirali s još nekoliko prigoda u kojima je vojska opet nastupila u svojoj ulozi „čuvara Republike“ i kemalističkog nasljeđa.⁴⁰ Stoga se može kazati kako je vojska u Republici Turskoj tako duboko ukorijenjena u području političkih zbivanja države da je se može nazvati „vladom u sjeni“. Posebice se to odnosi za vrijeme do 2000. g., a u razdoblju od 1980. – 1993. g. Tursku su nazivali „vojnomo republikom“.⁴¹ Tijekom cijelog ovog razdoblja od 1982. naovamo razvidno je kako se Republika Turska nalazi na raskrižju puteva, ovaj put ne samo u zemljopisnom smislu, nego puno više u onom ideološko-političkom. S jedne strane postoji namjera i stremljenje ka punopravnom članstvu u Europskoj uniji i prihvatanju zapadnog modela demokratskog uređenja države i njenih vrijednosti, ali istovremeno, s druge strane, postoje i ozbiljne društvene silnice koje se u svome djelovanju još uvijek vode s autoritarnim shvaćanjima glede ustrojstva državne vlasti koji su usko povezani i s nasljeđem otomanskog carstva na koje je uspomena u sjećanju određenih društvenih slojeva, očito, još uvijek vrlo živa. Posebno su važni 2002. g. i dolazak Stranke pravde i razvoja (Adalet ve Kalkınma Partis, dalje: AKP) na vlast. Najprije treba kazati kako je AKP zapravo nastala kao sljednica dviju proislamski orijentiranih političkih stranaka (Refah Partisi i Fazilet Partisi), međutim za razliku od svojih prethodnica, AKP je napustila „antisekularni, islamistički okvir“, te je na scenu stupila s pozicije „umjerenih konzervativaca“ pod vodstvom bivšeg gradonačelnika Istanbula Recepta Tayyipa Erdogana.⁴²

III.5. Dolazak na vlast AKP-a i ustavne promjene iz 2007. i 2010. g.

Od uspjeha na parlamentarnim izborima u studenome 2002. g., kada je prvi put u turskoj povijesti formirana jednostranačka vlada od proislamski orijentirane političke stranke, AKP ostaje na vlasti sve do danas. AKP se načelno zalagao za nastavak europskog puta i približavanje Republike Turske punopravnom članstvu u Europskoj uniji. U tome cilju provedene su mnogobrojne reforme (u području zaštite ljudskih prava i slobode, daljnje demokratizacije društva, gospodarskog napretka, demilitarizacije političkog sustava itd.) koje su dovele do harmoniziranja turskog prava s pravom EU-a, ali isto tako su bile usmjerene na uklanjanje permanentne

⁴⁰ U ovome smislu najznačajniji je događaj iz 1997. g. kada je vojska prisilila na odstupanje s premijerske pozicije Nemcetina Erbakana, „prvog islamski orijentiranog“ premijera Turske (vidi: Cremer, A. S.: op. cit.: str. 300).

⁴¹ Aksan, V. H.: „Ottoman to Turk- Continuity and Change“, str. 36-37, *International Journal*, Vol. 61, No. 1, Turkey: Myths and Realities (Winter, 2005/2006). Preuzeto sa: http://www.artsrn.ualberta.ca/amcdouga/Hist323/winter_2010/resources/askan_ottoman_to_turk.pdf - 15. V. 2017. g.

⁴² Cremer, A. S.: op. cit.: str. 301.

prijetnje koja je izvivala iz vojnih krugova potpunom preuzimanju državne vlasti od strane AKP-a i njezina lidera.⁴³

Na polju ustavnog prava, sam tekst Ustava iz 1982. g. mijenjan je amandmanima u čak 17 navrata. Među svim tim promjenama ovdje ćemo izdvojiti one iz 2007. g. kada su na ustavotvornom referendumu izglasani amandmani kojima se uvodi neposredan izbor predsjednika Republike na mandatno razdoblje od četiri godine, uz mogućnost reizbora čime je ojačana pozicija šefa države, isto tako parlamentarni izbori održavat će se svake četvrte godine, a kvorum u skupštini, kada ona provodi izbor dužnosnika, smanjen je na jednu trećinu ukupnog broja zastupnika. Nadalje, 2010. g. održan je novi ustavotvorni referendum na kojem su usvojene daljnje i znatne izmjene ustava (čak 26 amandmana). Amandmani sadržani u ovom „paketu” mogu se podijeliti u dvije skupine. Glede prve skupine amandmana, općenito se može izvesti zaključak kako je došlo do unapređenja zaštite temeljnih prava i sloboda na ustavnoj razini. U drugoj skupini amandmana, koji se tiču uređenja strukture i organizacije pravosuđa, glavne promjene tiču se ustrojstva Ustavnog suda gdje je najbitnija novina da je predsjedniku dodijeljena značajna ovlast imenovanja ustavnih sudaca (čak 14 od ukupno 17 sudaca) imenovanih na razdoblje od 12 godina, uz to sada je i pojedincima zajamčeno pravo na ustavnu tužbu u slučaju kršenja njihovih prava i sloboda. Nadalje, u polje nadležnosti Ustavnog suda, kao vrhovne instance, odsada ulazi i suđenje generalima i dugim visokim vojnim dužnosnicima. Isto tako, promjene u polju pravosuđa tiču se i organizacije i strukture Vrhovnog vijeća sudaca i državnih odvjetnika gdje su predsjedniku Republike također dodijeljene značajne ovlasti glede imenovanja članova ovog tijela čime je zaokružena njegova uloga u određivanju sastava vrhovnih instanci u pravosudnom sustavu zemlje. Isto tako, bitno je spomenuti kako je i nadležnost vojnih sudova ograničena. Time se nastavilo s podvrgavanjem vojnog establišmenta pod kontrolu civilnih vlasti, što je nesumnjivo nužan korak ka ostvarivanju postulata moderne demokracije, ali ipak ostaju određene nedoumice u prave namjere glavnih pokretača ovih recentnih promjena.⁴⁴ Oporbene političke stranke u ovim su promjenama vidjele pokušaj AKP-a da, pod egidom demokratizacije i europeizacije, zapravo provodi svoj proislamski orijentiran program, koji bi kao takav ugrozio kemalistička načela na kojima Republika počiva i koja bi Recepta Tayyipa Erdogana ustoličila kao „sultana modernog doba”. Unatoč podijeljenim mišljenjima javnosti i političkih aktera oko stvarnih namjera koje se kriju iza svih ovih novina, sigurno je samo da je smanjen utjecaj vojske, ali i sudstva u političkoj areni. A upravo je vojska, uz aktivnu ulogu Ustavnog suda, bila u cijeloj povijesti ove republike glavni oslonac i zaštitnik kemalističkih principa i sekularnog ustroja države. Međutim, s druge strane je došlo i do značajnog napretka u pregovorima s Unijom oko članstva, a i, općenito uzevši, svi inozemni akteri ocijenili su pozitivnima ove promjene u ustavnom ustrojstvu države.⁴⁵

⁴³ Ibid., str. 301-302.

⁴⁴ Ibid.: str. 337-349.

⁴⁵ Ibid.: str. 309-332.

III.6. Uloga vojske u očuvanju Republike i kemalizma

Uloga vojnog establišmenta u društveno-političkim procesima turske države seže i prije uspostavljanja Republike Turske. Dovoljno se samo prisjetiti uloge koju su janjičari još u doba Osmanskog Carstva imali u oblikovanju tadašnje politike toga imperija sve do njihova slamanja 1826. g. Uloga vojske u oblikovanju političkih procesa ostaje trajnom odlikom turskog društva, uostalom i najvažnija figura u osnivanju Republike Turske Mustafa Kemal najprije je bio general, a tek onda prvi turski predsjednik. Stoga, neki autori ističu kako su militarizam i državni autoritarizam najvažnije otomansko nasljeđe Republike Turske. Već je istaknuto kako je vojska u više navrata intervenirala direktno na političkoj sceni i usmjerila državnu politiku u smjeru koji ona drži za ispravnim. Međutim, nije uvijek bilo potrebe za radikalnim potezima koji bi uključivali direktnu vojnu intervenciju; ponekad je bio dovoljan i tihi „šapat na uho” vodećim državniciima da se državna politika reorijentira u smjeru ostvarivanja onih ciljeva koje vojni krugovi smatraju vrijednim dostizanja.⁴⁶ Zaista, nije uvijek bilo potrebe za tenkovskom bukom na ulicama, nerijetko je i tihi šapat obvezujuće sugestije bio dovoljan da vlade nekompatibilne s ideologijom kemalizma „šaptom padnu”. Stoga se razumljivim čine klasifikacije koje određuju vojsku „vladom u sjeni” sve do početka ovog tisućljeća, jer je stvarna politička moć ležala u Vijeću nacionalne sigurnosti, savjetodavnog tijela, čiji su „savjeti i preporuke” imali značaj obvezatnih smjernica djelovanja.⁴⁷ Stoga, možemo zaključiti kako je vojska bila stalno prisutni čimbenik na političkoj sceni koji je često uvelike određivao smjer kretanja državne politike, a za postizanje svojih ciljeva koristila se institucionalnim mehanizmima putem, kako je već spomenuto, Vijeća nacionalne sigurnosti, ali i putem pozicije Predsjednika Republike za kojeg se uvijek smatralo da nadilazi političku podijeljenost među političkim akterima te predstavlja izraz konsenzusa na kompetitivnoj pozornici parlamentarnog sustava, međutim, predsjednik je često bio posebno blizak vojnim krugovima te je dijelio njihove vrijednosti i mišljenje o potrebi očuvanja kemalističkih postulata Republike. Zapravo, počevši od predsjednika Cemala Gürsela i Cevdeta Sunaya, počelo se smatrati samorazumljivim da se umirovljeni visoki vojni dužnosnici izaberu na mjesto predsjednika Republike, a nerijetko se upravo to i dešavalo.⁴⁸

Razlozi za ovakvu ulogu vojske mogu se naći, s jedne strane, u raširenosti mišljenja stanovnika države kako su ovakva presezanja vojnih krugova u polje civilne politike sasvim opravdana, ako državna politika „zastrani”, odnosno nađe se u situaciji gdje sama nema rješenja za trenutne izazove i probleme te time dovede

⁴⁶ Npr. 1997. g., pod pritiskom vojnih krugova zbog njegove antisekularne politike, tadašnji proislamski orijentiran premijer Necmettin Erbakan odstupio je sa svoje pozicije; taj je događaj poznat i kao postmoderni *coup d'etat*, usp. Stephen Kinzer, *Pro-Islamic Premier Steps Down in Turkey Under Army Pressure*, N.Y. TIMES, June 19, 1997., preuzeto sa: <http://www.nytimes.com/1997/06/19/world/pro-islamic-premier-steps-down-in-turkey-under-army-pressure.html>

⁴⁷ Aksan, V. H.: op. cit. str. 36.

⁴⁸ Capezza, D.: „Turkey’s Military Is a Catalyst for Reform The Military in Politics“, iz: *The Middle East Quarterly*, Vol. 16., No. 3., 2009., preuzeto sa: <http://www.meforum.org/2160/turkey-military-catalyst-for-reform> 19. V. 2017.

cijelo društvo na rub egzistencije, a samu državu i kemalističke principe pred ugrozu koja bi mogla dovesti do njihovog nestanka. U ovom smislu, značajno je i indikativno mišljenje javnosti u Turskoj o vojsci kao „turskoj instituciji kojoj se najviše vjeruje”, u koju se i sami građani najviše uzdaju.⁴⁹ Ovo povjerenje građana vojska nije iznevjerila, jer su nakon svake uzurpacije državne vlasti i zbacivanja s upravljačkih pozicija demokratski izabranih dužnosnika, kada postanu, dakako po mišljenju najviših časnika, nesposobni za poziciju na koju su izabrani voljom naroda, a samim tim i nedostojni časti koja im je ukazana, uvijek istu svojevoljno napuštali predajući je onima koji su bili „sposobniji” i „dostojniji” čim prije je to bilo moguće. Nadalje, i sami pripadnici turske nacije sebe doživljavaju kao *asker millet* – vojnu naciju, što najbolje ocrtava povijesnu povezanost između države i vojske koja ju je osnovala i od tada štitila. Dakle, i građani i vojska doživljavaju ovu potonju kao zaštitnika i jamca državne stabilnosti i opstojnosti.⁵⁰

Takva aktivna uloga vojske, daleko izvan njenih uobičajenih sfera djelovanja, zalazak na područje političke pozornice gdje se ne usteže ni od uporabe „argumenta sile” u svrhu polučivanja onih rezultata za koje se smatra da se trebaju ostvariti, svakako je sa stajališta modernih demokratskih načela i vrijednosti neopravdana, a u zemljama Zapada i „konsolidirane” demokracije i nezamisliva. EU je u postupku razmatranja primanja Republike Turske u svoje članstvo smatrala nužnim ograničiti ovako hipertrofiranu nadležnost vojske i njeno djelovanje podvrgnuti pod nadzor civilnih vlasti i ograničiti je na prirodno polje djelovanja oružanih snaga. Republika Turska je na tome polju postigla nesumnjivo značajne rezultate, posebice u ovom tisućljeću. Sama vojska bila je otvorena za redefiniranje svoje uloge, jer je ulazak u Uniju smatrala geostrateškim prioritetom zemlje, koji će osnažiti s jedne strane ulogu Republike u svijetu, ali isto tako i pomoći uklanjanju unutarnjih prijetnji Republici, koju je, usprkos svemu i ne birajući sredstva, predano čuvala još od trenutka kada je stvorena.⁵¹ Ne može se poreći ni daljnji napredak u reformama koje su zahtijevane od strane EU-a i koje zasigurno znače veliki napredak ove zemlje na europskom putu. Njima se pokušalo izgraditi ustavno-politički okvir koji svoje uzore nalazi u suvremenim demokracijama zapadnog tipa. Nedvojbeno je postignut određeni napredak u tome pogledu, naravno prije svega na formalnoj razini ustavno-zakonodavnog okvira. Međutim, ne može se previdjeti ni činjenica kako je vladajući AKP često i sam posezao za potezima (afera „ENERGEKON”, represija prema medijima i oporbi, politički motivirana uhićenja i otpuštanja) kojima su ugroženi drugi, jednako vrijedni, demokratski postulati.

⁴⁹ Prema anketi provedenoj u novinama „Hrriyet” iz rujna 2005.g. Navedeno prema: Aydinli E., Ali Zcan, N., Akyaz, D.: „The Turkish Military March Toward Europe”, str.2., iz: Foreign Affairs, Vol.85., 2006., New York, preuzeto sa: http://ersel.bilkent.edu.tr/Makaleler/the_turkish_militarys_march_toward_europe.pdf - 19.05.2017.g.

⁵⁰ Aydinli E., Ali Zcan, N., Akyaz, D.: op. cit., str. 2.-3.

⁵¹ Aydinli E., Ali Zcan, N., Akyaz, D.: op. cit., str. 5.-8.

III.7. Uloga i položaj Ustavnog suda Republike Turske

Ustavni sud Republike Turske (dalje: Ustavni sud) predviđen je odredbama Ustava iz 1961., a počeo je s radom u travnju 1962. g. Pored nadzora nad ustavnošću, u nadležnost ovog suda ulazi i nadzor nad aktivnošću političkih stranaka u smislu njegova prava da raspusti i ukine one stranke čije je djelovanje suprotnu ustavu, a isto tako ovaj sud je vrhovna sudska instanca kada su u pitanju suđenja visokim dužnosnicima.⁵² Već iz ovako površnog pregleda jurisdikcije Ustavnog suda lako je zaključiti kakvu ulogu ova institucija može imati u oblikovanju političkog života zajednice. Doista, aktivizam Ustavnog suda često je usmjeravao oblikovanje politike Republike Turske, i to uglavnom u onom smjeru koji je odgovarao sekularnim krugovima vojne i državničke elite. Uostalom, on je i nastao kao produkt vojnog udara iz 1960. g. koji je rezultirao padom desno orijentirane Demokratske stranke, a koja je, po prevladavajućem mišljenju kemalistički orijentiranih društveno-političkih aktera, zloupotrebljavala svoju vlast u smislu ograničavanja temeljnih prava i sloboda građana, ali i uklanjanja političkih protivnika.⁵³ Stoga je upravo Ustavni sud trebao poslužiti kao „protuvećinska institucija” koja će kao obrambeni mehanizam raditi protiv samovolje vladajućih koji putem svoje vremenite većine u zakonodavnom tijelu mogu ugroziti trajne vrijednosti društva. Nema sumnje da se na desno orijentirane, proislamski usmjerene populističke stranke koje su mogle dobiti većinu na parlamentarnim izborima u ovom slučaju promatralo upravo kao takve, vremenite i prolazne, te stoga njihova zakonodavna djelatnost ne smije dovesti u opasnost kemalističke postulate same Republike, u očima i razumijevanju elitnih vojnih i činovničkih krugova zasigurno vrijednosti namijenjene trajnoj određenosti ustrojstva Republike. Doista, mnogo je primjera, posebice do 2010. g., kada je ovaj sud, koji slovi kao „jedan od najaktivnijih europskih sudova”, djelovao upravo kao zaštitnik temeljnih postulata kemalizma ugrađenih u same temelje Republike Turske.⁵⁴ Stoga ni ne čudi da su ustavni sud portretirali, posebice se to odnosi na one političke struje koje su baštinile desnu, populističku, proislamsku orijentaciju, kao još jednog „tutora” koji stalno bdije nad političkim životom društva koje ne smatra dovoljno zrelim za samostalno uređivanje odnosa između svojih članova, te posredstvom elitnih sekularnih krugova stalno nameće pravila koja često derogiraju i zamjenjuju ona koja su izraz „narodne volje” i na taj način onemogućuje idejama poteklih iz političkog islama da zauzmu svoje mjesto u političkom diskursu.⁵⁵

⁵² <http://www.anayasa.gen.tr/baslar1-text.pdf> - 22. V. 2017.

⁵³ Uran, P. i Pasquino, P.: „The Guardian of the Turkish Constitution: A Special Court“, *Journal of Politics and Law*; Vol. 8, No. 2; 2015., Canadian Center of Science and Education, str. 89-90, preuzeto sa: <http://www.ccsenet.org/journal/index.php/jpl/article/viewFile/46072/26511> - 22. V. 2017.

⁵⁴ Uran, P. i Pasquino, P.: op. cit., str. 91-93.

⁵⁵ Hirschl, R.: „Constitutional Courts Vs. Religious Fundamentalism: Three Middle Eastern Tales“, *Texas Law Review* – Vol. 82, No. 7, 2004., preuzeto sa: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=557601 – 23. V. 2017., i Gunter, M., M.: „Turkey: The Politics of a New Democratic Constitution“, *Middle East Policy Council*, preuzeto sa: <http://www.mepc.org/turkey-politics-new-democratic-constitution> - 22. V. 2017.

Situacija se posebno zaoštava početkom ovog tisućljeća kada pod vodstvom Recepta Tayyipa Erdogana na vlast dolazi AKP koji svoje korijene ima u proislamskom svjetonazoru. Najprije je došlo do razmimoilaženja u stavovima Ustavnog suda i vladajućeg AKP-a glede kvoruma u skupštini potrebnog za izbor predsjednika Republike kada je u pitanju bio kandidat AKP-a Abdullah Gül. Sve ovo je rezultiralo i ustavotvornim referendumom iz 2007. g. kada je uveden direktan izbor predsjednika države od strane građana, a to pravilo je stupilo na snagu 2014., dakle, nakon isteka mandata predsjednika Güla. Potom je 2008. g. pred Ustavni sud došla optužba od strane Glavnog državnog tužitelja Kasacijskog suda Abdurrahmana Yalginkaya u kojoj se stranka AKP optužuje za antisekularno djelovanje koje svakoga trenutka može prerasti u nasilnu promjenu demokratskog uređenja države. Zatraženo je ukidanje AKP-a, međutim AKP je za jedan glas preživio ovu krizu, ali uvidjeli su koja im opasnost prijeti od strane Ustavnog suda i odlučili su se, opet, poslužiti ustavnim amandmanima kako bi i ova prijetnja bila minimizirana. U već prije spomenutim ustavnim promjenama iz 2010. g. AKP je učinio još jedan korak ka učvršćivanju svoje prevlasti; uvedene su značajne promjene koje su se direktno odrazile na vojsku i na pravosudni sustav, a posebice na Ustavni sud. Od tada, Ustavni sud broji 17 članova, a predsjednik Republike ima presudnu ulogu u izboru njih čak 14. Bitno je napomenuti kako predsjednika Republike od 2014. biraju direktno građani, a tadašnji je predsjednik bio izglasan od vladajuće stranke. Dakle, institucija predsjednika države, za koju se u prošlosti smatralo da nadilazi političku podijeljenost u zemlji i koja je služila kao oslonac za stabilnost zemlje i katalizator mogućih kriza, sada je već bila u rukama vladajućeg AKP-a, a s obzirom na ogromnu popularnost među građanima i populističku retoriku, bilo je razumno očekivati da će i budući, prvi direktno izabrani predsjednik doći iz njihovih redova i biti apologet njihove politike. S ovako široko postavljenim ovlastima predsjednika države u određivanju strukture najviših sudskih instanci opasno su potkopani temelji jednog od najvažnijih načela vladavine prava i demokratskog uređenja – načela neovisnosti sudstva. Uzevši to u obzir, ni ne čudi što od 2010. g. dolazi do značajnih promjena u pristupu i judikatoru Ustavnog suda, koji više ne stoji u direktnoj opreci s vladajućom strankom.⁵⁶ Dakle, nakon postupnog onemogućavanja uplitanja vojnog sektora u rješavanje političkih pitanja, sada je vladajuća struktura uspjela i u naumu da još jednog čuvara kemalističkog sustava stavi pod nadzor. Tako je otvoren put prema prevlasti ove relativno nove političke opcije, doduše, nove samo po imenu, dok po ideološkom opredjeljenju ona baštini nazore mnogih prethodnika na turskoj političkoj pozornici.⁵⁷

⁵⁶ Uran, P. i Pasquino, P.: op. cit., str. 93-94, i Emrah Oder, B.: „Populism and the Turkish Constitutional Court: the Game Broker, the Populist and the Popular“, preuzeto sa: <http://www.iconnectblog.com/2017/05/populism-and-the-turkish-constitutional-court-the-game-broker-the-populist-and-the-popular/> - 22. V. 2017.

⁵⁷ Uran, P. i Pasquino, P.: op. cit.: str. 97.

III.8. Ustavni sud Republike Turske – posljedica „demokratskog“ državnog udara

Kao što je već ranije izneseno, Ustavni sud Republike Turske jest institucija koja je prvi put predviđena ustavom iz 1961. g., a koji je neposredna rezultanta vojnog udara izvršenog 1960. Najprije bi bilo zanimljivo spomenuti kako, prema viđenju profesora Ozana O. Varola, ovaj vojni udar predstavlja jedan od primjera demokratskog vojnog udara,⁵⁸ dakle, takve vojne intervencije u civilnu političku sferu koja je usmjerena na očuvanje odnosno uvođenje demokratskog poretka. Naravno da isprva konstrukcija „demokratski vojni udar“, koja zapravo označuje nasilno svrgavanje postojeće vlade ne samo nedemokratskim, nego često i nasilnim putem, zvuči kontradiktorno, gotovo apsurdno. Međutim, profesor Varol daje detaljan prikaz karakteristika koje bi ovakvo interveniranje silom ili prijetnjom uporabe iste u političkoj sferi trebalo imati kako bi ga se moglo nazvati demokratskim. Ukratko, vojni udar koji zaslužuje biti nazvan demokratskim mora biti usmjeren protiv autoritarnog ili totalitarnog režima čiji nositelji odbijaju miroljubivo napustiti vlast usprkos zahtjevu naroda, pa stoga vojska, koja obično uživa veliko povjerenje i ugled u društvu, prisiljava nositelje vladajućeg režima na ostavku te preuzima vlast vojnim putem, ali istu predaje pobjednicima prvih sljedećih demokratskih izbora koje organizira i provodi u najkraćem mogućem roku.⁵⁹ Naravno, slobodni i demokratski izbori nužan su preduvjet demokratskog procesa, te stoga bilo kakava uporaba sile u ovom postupku nužno derogira njegovu demokračičnost, međutim, ako je vojni udar usmjeren na uspostavljanje demokratskog političkog života i omogućavanje njegova odvijanja, onda zaslužuje tu časnu, iako ovdje pomalo nezgrapnu titulu „demokratskog vojnog udara“.⁶⁰ Uostalom, rimska maksima „salus rei publicae suprema lex est“ upozorava nas da je u svrhu očuvanja vrijednosti koje se smatraju najbitnijima za određenu zajednicu dopušteno poslužiti se čak i najrigoroznijim oruđima, a to onda može uključivati i uporabu sile u vršenju vlasti. Dakle, čak i zlo koje predstavlja diktatura može biti, u određenom slučaju, promatrano kao „nužno zlo“ čije vršenje za krajnju svrhu ima plemeniti cilj otvaranja puta slobode i napretka određene političke zajednice. Naravno, to samo u slučaju da oni koji imaju diktatorsku moć u rukama i stvarno imaju namjeru da usadivši „zlo sjeme“ svoje diktature u određeno društvo potaknu njegovu preobrazbu koja će, naposljetku, dovesti do uživanja plodova ustavne demokracije i vladavine prava.⁶¹

Dakle, vojska je glavni pokretač ovog, usprkos svim očitim nedostacima pri njegovoj egzekuciji, ipak pozitivnog preustroja političkog poretka i načina vršenja

⁵⁸ Za iscrpniji prikaz karakteristika, ali i povijesnih primjera demokratskih vojnih udara vidi: Varol, O. O.: „The Democratic Coup d’E’ tat“, *Harvard International Law Journal*, Volume 53, Number 2, Summer 2012, preuzeto sa: <http://www.harvardilj.org/wp-content/uploads/2012/10/HILJ203.pdf> – 22. V. 2017.

⁵⁹ Ibid., str. 293-295.

⁶⁰ Ibid., str. 299.

⁶¹ Usp. Bačić, A.: *Ustav i ustavna diktatura*, Biblioteka znanstvenih djela 64, Književni krug Split, 1992., i Šegvić, S.: „Normativne ovlasti egzekutive prema vojsci – s posebnim osvrtom na ulogu vojske u obrani državnopravnog poretka“, doktorska disertacija, Split, 2002.

vlasti u državi, ali ne treba zanemariti ni činjenicu kako vojska u ovome itekako ima i svoje vlastite interese i te iste nastoji zaštititi. Stoga, profesor Varol nadalje navodi kako u ovom prijelaznom razdoblju, nakon preuzimanja vlasti, vojni krugovi djeluju na način da i sami pokušavaju zaštititi svoje interese i nakon što predaju vlast pobjednicima demokratskih izbora. Obično se to radi na način da se u novi ustav koji se donosi nakon svrgavanja autokratskog režima inkorporiraju mehanizmi postupovne, institucionalne ili, pak, sadržajne prirode koji će služiti zaštititi tih interesa. Ustavni sud, kao protuvećinska institucija, jedan je od tih mehanizama i upravo se to dogodilo nakon vojnog udara 1960. g. koji je iznjedrio novi ustav iz 1961. čiji tekst predviđa instituciju Ustavnog suda.⁶² Čitajući razvoj političkih zbivanja od ranih 60-ih godina prošlog stoljeća unutar Republike Turske, vidljivo je kako postavke profesora Varola u najvećoj mogućoj mjeri koincidiraju s povijesnim tijekom događanja na političkoj sceni Republike Turske jer, kao što smo već naveli, Ustavni se sud, od svog osnivanja 1962. pa sve do nedavno, svojim djelovanjem predstavio kao akter koji nedvojbeno dijeli zajednička političko-ideološka uvjerenja s visokim vojnim krugovima glede ustrojstva državne vlasti.⁶³

Ovakva uloga i praksa Ustavnog suda Republike Turske navela je, između ostalih, i profesora Erguna Özbuduna, stručnjaka za ustavno pravo Republike Turske, da judikaturu ovog suda promatra kroz prizmu teorije Rana Hirschla o ustavnosudskom nadzoru ustavnosti zakona kao instituciji koja služi očuvanju prevlasti interesa političkih elita koje uviđaju da se njihova politička zvijezda već pomalo gasi te da nadolazeće vrijeme donosi vladavinu nekih drugih političkih aktera. Upravo zato se najvažnije vrijednosti i postulati takve „politički umiruće” elite, čiji su popularnost i utjecaj doživjeli svoj zenit u prošlosti, štite samim tekstom ustava i to putem nadzora ustavnosti zakonodavnih akata nadolazećih političkih snaga. Taj nadzor je u rukama ustavnog suda koji predstavlja dostojnog zaštitnika trajnijih vrijednosti implementiranih u ustavnom tekstu spram zakonodavnih akata kao nestalnih produkata proizašlih iz mehanizama demokratskog smjenjivanja na vlasti. Nesumnjivo se iz mnogih odluka Ustavnog suda Republike Turske može iščitati kako je upravo ova institucija snažni zaštitnik sekularne i nacionalne ideologije.⁶⁴ Upravo ove ideologije predstavljaju srž kemalističkog nasljeđa koje u najvećoj mjeri baštine elitni vojni, intelektualni, birokratski i sudbeni krugovi. U političkom nadmetanju ove vrijednosti zastupa i brani prije svega republikanski CHP, oslovljavan i kao „prvak sekularizma”, a u slučaju fatalne ugroze kemalističkih postulata oružane snage Republike kroz povijest su nerijetko, kako je već navedeno, intervenirale i oružanom silom stale u njihovu zaštitu, djelujući kao „zaštitnik

⁶² Ibid., str. 295-296.

⁶³ Ibid., str. 329-331.

⁶⁴ Hirschl, R: „The Theocratic Challenge to Constitution Drafting in Post-conflict States“, *William & Mary Law Review*, Vol. 49, Issue 4, Article 6, 2008., str. 1206-1209. preuzeto sa: <http://scholarship.law.wm.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1141&context=wmlr> – 23. V. 2017., i Uran, P. i Pasquino, P.: op. cit., str. 91.

temeljnih postulata Republike”,⁶⁵ naravno tek u slučaju ako reakcija Ustavnog suda izostane ili bude neodgovarajuća. Ipak kao što smo već naveli, novo tisućljeće je sa sobom donijelo i novu političku opciju koja se postupno nametala kao odlučujuća snaga koja će Republiku Tursku izvesti na nove političke staze, a to je značilo i da politički ustroj države treba preoblikovati na način koji će odgovarati željama novih političkih snaga.

IV. ZAOKRET PREMA PREDsjedničkom SUSTAVU

IV.1. Politička kriza 2007. g.

Republika Turska je od svog utemeljenja prihvatila parlamentarni sustav ustrojstva državne vlasti. Međutim, s vremenom je pozicija predsjednika Republike sve više dobivala na značaju te tako predsjednik, sa sve značajnijim ustavnim ovlastima, polako postaje jedna od odlučujućih figura u oblikovanju državne politike.⁶⁶ Stoga, ni ne čudi kako je javnom diskursu sve učestalija tema o prelasku Republike Turske na predsjednički sustav organizacije vlasti. Rasprave o najboljem modelu organizacije vlasti postale su aktualne još od 70-ih godina prošloga stoljeća, te se nerijetko isticalo kako je upravo usvajanje predsjedničkog modela rješenje za izrazitu fragilnost političkog sustava koji je nastao kao posljedica izrazite polarizacije turskog društva izraženoj u ideologijama pojedinih političkih stranaka.⁶⁷ Kriza koja je dala definitivan impuls postupku uvođenja predsjedničkog sustava svakako je ona iz 2007. g. vezana uz izbor predsjednika Republike u skupštini. Vladajući AKP je za predsjedničkog kandidata predložio dotadašnjeg ministra vanjskih poslova Abdullaha Güla. Međutim, opozicija na čelu sa CHP-om, ali i vojni krugovi, smatrali su da Gül nije primjeren kandidat, zbog toga što je u prošlosti bio povezan s proislamski orijentiranim političkim strankama i zbog toga što su mislili kako će on kao dotadašnji član AKP-a sigurno djelovati kao vladin saveznik i ubuduće, što

⁶⁵ Isiksel, T.: „Between text and context: Turkey’s tradition of authoritarian constitutionalism“, *I·CON* (2013.), Vol. 11, No. 3, str. 712-713, preuzeto sa: [⁶⁶ Fikret, E.: „TÜRKİYE’DE BAŞKANLIK SİSTEMİ TARTIŞMASI VE PARLAMENTER SİSTEMİN GELİŞİMİ: ANAYASAL ÇERÇEVEDE KARŞILAŞTIRMALI BİR İNCELEME \(The Evolution of Parliamentary System in Turkey and a Discussion on Presidential System\)“, 2014., preuzeto sa: \[https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2408139\]\(https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2408139\) – 23. V. 2017.](https://oup.silverchair-cdn.com/oup/backfile/Content_public/Journal/icon/11/3/10.1093/icon/mot024/2/mot024.pdf?Expires=1496599761&Signature=EOjYpQSVVoaZ8pVE9HOEn2~cfLyQo0JkDGlzoCQX14BOAad~zs5dG06BHy2H0G1JrHWmvD6iQ4z9xzlGtqrWhGbv6ksPWp~18W56tGb6HttvkQ8Upd7yPkOKd565fYc0OC3WEikCjABtR5UItfkvP1Vv0yoimXq6BQDtFRdl5majaMTTMUaffmJlD9BEEy7knJofSCYyLR26NJIxTGdih4N18znucQCZXLvHd5OVZ46txv8im0RowRqiE6bm9AZpymkwIYTlR5MUlPgnb2zbfdXj3jVn3LWQ3aHXcunfdNJTYb-cjfmWVCsf~nFjNgl0NXTn8831R8lb0NjXfVew__&Key-Pair-Id=APKA1UCZBIA4LPAVW3Q-23.V.2017.</p></div><div data-bbox=)

⁶⁷ Usp.: Cremer, A. S.: op. cit.: str. 293-299, i „Turkeys Constitutional Reform – A Review of constitutional history, current parliamentary system and proposed presidential system“, str.: 8-10, NR:004, February 2017., TRT WORLD Research Centre, preuzeto sa: http://www.trtworld.com/sites/default/files/TURKEYS_CONSTITUTIONAL_REFORM.pdf - 23. V. 2017.

bi moglo ugroziti princip sustava i ravnoteža u ustavnom sustavu. Ukratko, smatrali su da će na taj način AKP dobiti odriješene ruke glede provođenja svoje politike koju su mnogi elitni sekularni krugovi vidjeli kao proislamsku. Zbog svega ovoga pozvali su vladu da predloži kandidata oko kojeg svi politički akteri mogu postići konsenzus.⁶⁸

Međutim, vlada na čelu s Erdoganom kao premijerom nije se puno obazirala na takve kritike i prijedloge te je postupak izbora Gula za predsjednika Republike stavila na dnevni red skupštine 27. travnja 2007. Opozicija je odlučila bojkotirati navedeni izbor te se njeni zastupnici nisu pojavili na toj sjednici tako da je doveden u pitanje kvorum. Istoga dana turske oružane strane, i dalje značajan politički faktor, odlučile su reagirati te je na web-stranici Ureda vrhovnog zapovjednika generalskog zbora objavljen elektronički memorandum u kojem se ističe kako će oružane snage ponovno intervenirati u političku sferu ako temeljni postulati Republike, ovaj put osobito sekularizam, budu ugroženi.⁶⁹ Na kraju, cijeli je spor dobio i sudski epilog te je Ustavni sud u svojoj odluci od 1. svibnja 2007. g. proglasio Gülov izbor neustavnim zbog nedostatka potrebnog kvoruma u skupštini. Budući da kvorum nije bilo moguće postići, Erdogan je sazvaio prijevremene parlamentarne izbore koji će se održati na ljeto te godine. Isto tako, vladajući su predložili i amandmane na ustav kojima bi se, uz ostale promjene, uveo neposredan izbor predsjednika Republike od strane građana, ali zbog veta tadašnjeg predsjednika Republike Sezera, navedeni amandmani bili su predani na referendumsku odluku narodu.⁷⁰ Tako su se 2007. g. vladajući AKP i premijer Erdogan našli u situaciji da pred narod stanu dva puta te će njihovoj politici presuditi sami građani, kako na prijevremenim parlamentarnim izborima, tako i na ustavotvornom referendumu. Rezultati za vladajuće bili su i više nego zadovoljavajući, njihova politika dobila je podršku u oba slučaja. Na izborima su osvojili 46,6 % glasova i tako još i više učvrstili svoju većinu u parlamentu, te su sada uz pomoć zastupnika MHP-a imali kvorum za izglasavanje Abdullaha Güla za predsjednika države, što je i učinjeno krajem kolovoza 2007. Glede rezultata ustavnog referenduma održanog 21. listopada 2007., građani su sa čak 68,9 % glasovali za predložene promjene ustava prema kojima će, između ostaloga, odsada predsjednika Republike birati građani na neposrednim izborima na mandat od 5 godina, uz mogućnost jednog reizbora.⁷¹

⁶⁸ Midgalovitz, C.: „Turkey’s 2007 Elections: Crisis of Identity and Power“, str. 1-2, Congressional Research Service, June 2007., preuzeto sa: [http://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.crs/crsmthaaycd0001&div=2&start_page=\[i\]&collection=congreg&set_as_cursor=6&men_tab=srchresults](http://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.crs/crsmthaaycd0001&div=2&start_page=[i]&collection=congreg&set_as_cursor=6&men_tab=srchresults) – 23. V. 2017.

⁶⁹ Zbog ovakvog, elektroničkog, načina objave ovog memoranduma, za ovaj se događaj u literaturi uobičajio naziv e-memorandum.

⁷⁰ Midgalovitz, C.: op. cit. str. 3-5.

⁷¹ Ural, A.: „RESULTS OF THE APRIL 27, 2007 TURKISH MILITARY’S E-MEMORANDUM“, *INTERDISCIPLINARY JOURNAL OF CONTEMPORARY RESEARCH IN BUSINESS*, December 2012., Vol. 4, No. 8, str.733-734, preuzeto sa: <http://journal-archives26.webs.com/727-737.pdf> – 24. V. 2017.

Događaji iz 2007. g. imaju višestruko značenje za daljnji razvoj događaja na političkoj pozornici. Može se kazati da je AKP dobio gotovo potpunu slobodu glede provođenja svojih političkih ciljeva u godinama koje slijede, a oštrica sekularizma nedvojbeno je otupljena. Naime, prijetnja vojne intervencije je oslabljena, jer znatan dio civilnog društva, ali i građana u cjelini, smatra kako vojska, unatoč zaslugama za osnivanje Republike i njenu zaštitu kroz povijest, više nema legitimitet koji bi je stavio iznad volje naroda izraženog na parlamentarnim izborima. Naime, narod sada svoju volju stavlja ispred volje vojnih krugova, a sudeći prema izborima, volja većine naroda je priklanjana politici AKP-a. Isto tako, sada je i predsjednik Republike ideološki blizak vladajućoj stranci, a on ima značajne ovlasti glede imenovanja visokih dužnosnika – sudaca Ustavnog suda, članova Visokog školskog vijeća, sveučilišnih rektora – koji su smatrani „bastionima sekularizma”⁷² tako da je i tu, kroz vrijeme, osigurano da se čuju i glasovi pristalica vladajuće politike. Posebno će to doći do izražaja u ustavnim promjenama iz 2010. kada je, kako smo već naveli, predsjednik dobio još veće ovlasti glede imenovanja visokih dužnosnika. I na kraju, ali ne i najmanje važno, jest činjenica da je i CHP, „prvak sekularizma”, najjasniji predstavnik kemalističkog nasljeđa na političkoj pozornici⁷³ na parlamentarnim izborima, prošao znatno lošije od protivnika iz AKP-a (samo 20,8 % glasova) te je samim time i njegov prostor za političke manevre značajno sužen.⁷⁴ Nakon ovoga, uslijedili su i drugi veoma značajni momenti u određivanju političkog smjera Republike Turske, počevši od afere „Energiekon” (2008. – 2011.) i represije prema medijima pa sve do politički motiviranih uhićenja i otpuštanja, bitno je prisjetiti se i ustavnih promjena 2010. o kojima smo već ranije pisali. Sve ove turbulencije u turskom društvu svoj vrhunac dostižu u neuspjelom puču iz 2016. g. o kojem će više riječi biti kasnije, a u nastavku teksta pobliže ćemo se bazirati na predsjedničke izbore 2014.

IV.2. Predsjednički izbori 2014. g. i dolazak Erdogana na čelo države

Dakle, nakon burne 2007. i događaja koji su uslijedili, na red su došli parlamentarni izbori 2011. na kojima opet AKP odnosi premoćnu pobjedu sa 49,9 % glasova i osvojenih 325 mandata.⁷⁵ Međutim, to im je još uvijek bilo nedovoljno za promjenu ustava kojom se htjelo uvesti predsjednički sustav u politički život. Uslijed daljnjih izazova s kojima se vladajuća stranka morala suočiti u to vrijeme, npr. masovne demonstracije vezane uz Taksim Gezi Park, te sukob Erdoganove struje s drugim konzervativno-religijskim pokretom „Hizmet” Muhammeda Fethullaha Gülena,

⁷² Midgalovitz, C: op. cit. str. 2.

⁷³ Ibid., str. 3.

⁷⁴ Ural, A.: op. cit., str. 733.

⁷⁵ Usp.: „Recep Erdogan wins by landslide in Turkey’s general election“, *The Guardian*, 13 June 2011, preuzeto sa: <https://www.theguardian.com/world/2011/jun/13/recep-erdogan-turkey-general-election> - 24. V. 2017.

Erdogan je odlučio da će pitanje ustavnih promjena odložiti za 2015. g. nakon još jednih parlamentarnih izbora.⁷⁶

U međuvremenu su održani prvi predsjednički izbori na kojima je narod direktno birao šefa države. Sasvim očekivano, Erdogan je bio jedan od kandidata na tim izborima, i nimalo iznenađujuće, pobijedio je već u prvom krugu sa 51,79 % osvojenih glasova. Svoju kampanju je bazirao, između ostalog, i na tome da će se kao predsjednik države više uključiti u političku sferu Republike. Ostao je vjeran svojim stajalištima kako je državi potrebna stabilnija i snažnija izvršna vlast, te kako je predsjednički sustav upravo ono što treba Republici Turskoj kako bi se uspješno nosila sa svim izazovima koji stoje pred njom na unutarnjem i na vanjskopolitičkom planu.⁷⁷ Međutim, njegova pozicija sigurno je bila politički oslabljena samom činjenicom da je izvršna vlast prema važećem ustavu bicefalna, iako je suradnja premijera i predsjednika kao nositelja izvršne vlasti tekla glatko i bez problema, što i ne čudi, s obzirom na to da i predsjednik i premijer dolaze iz iste političke opcije, jer je AKP i na parlamentarnim izborima osvojio većinu mandata i ponovno formirao vladu.⁷⁸

Nakon ponovne pobjede de facto Erdoganova AKP-a na izborima 2015. g., nastavljeni su naponi vladajućih za usvajanje novog ustava, odnosno izglasavanja amandmana na postojeći. Međutim, situacija u kojoj se nalazila Turska u to vrijeme bila je prepuna izazova i poteškoća te sve ovo dovodi do unutarnjih političkih napetosti koje rezultiraju represijom prema onima koji ne dijele stavove i opredjeljenja vladajućih.⁷⁹ Sve to svoj vrhunac dostiže u ljeto 2016. g. kada dolazi do još jednog pokušaja da se vojnim sredstvima reorijentira smjer vođenja državne politike. Za organizaciju neuspjelog puča od 15. srpnja 2016. g. terete se civilni i vojni dužnosnici koji gaje ista uvjerenja kao i Gulenov pokret. Pučisti su, između ostalog, bombardirali i zgradu Velike nacionalne skupštine, tenkovi su još jednom izašli na ulice koje su pretvorene u mjesto obračuna pristalica i protivnika trenutnog režima. Međutim, ovaj put državni udar nije uspio, a Erdogan i „njegov” AKP ostali su na vlasti.⁸⁰ Nakon svega ovoga, Erdogan proglašava izvanredno stanje u državi, državom praktično vlada samostalno preko svojih izvršnih dekreta često koristeći državnu institucionalnu aparaturu za obračun sa svojim protivnicima, ovaj

⁷⁶ Scharfe, P.: „Erdoğan’s Presidential Dreams, Turkey’s Constitutional Politics“, *Origins – Current Events in Historical Perspective*, vol. 8, issue 5, February 2015, preuzeto sa: <http://origins.osu.edu/article/erdo-s-presidential-dreams-turkey-s-constitutional-politics> - 24. V. 2017.

⁷⁷ „Turkeys Constitutional Reform – A Review of constitutional history, current parliamentary system and proposed presidential system“, str. 12. NR:004, February 2017, TRT WORLD Research Centre, preuzeto sa: http://www.trtworld.com/sites/default/files/TURKEYS_CONSTITUTIONAL_REFORM.pdf - 23. V. 2017.

⁷⁸ Usp. Gunes, I.: „What’s at Stake in the Turkish Constitutional Amendment Proposal“, preuzeto sa: <http://www.iconnectblog.com/2017/04/whats-at-stake-in-the-turkish-constitutional-amendment-proposal/> - 24. V. 2017.

⁷⁹ Scharfe, P.: op. cit.

⁸⁰ „Turkeys Constitutional Reform – A Review of constitutional history, current parliamentary system and proposed presidential system“, str. 27. NR:004, February 2017, TRT WORLD Research Centre, preuzeto sa: http://www.trtworld.com/sites/default/files/TURKEYS_CONSTITUTIONAL_REFORM.pdf - 01. VI. 2017.

put ponajprije s „gulenistima”. Tako je nakon neuspjelog puča uslijedilo na desetke tisuća otkaza, uhićenja i pritvaranja.⁸¹

IV.3. Ustavotvorni referendum od 16. travnja 2017. g.

Sam Erdogan je cijelu ovu situaciju koja je nastala kao produkt neuspjelog državnog udara pokušao okrenuti u svoju korist i daljnje propagiranje potrebe za čvršćim i stabilnijim vodstvom države u okviru predsjedničkog sustava kako bi se uspješno mogla obraniti od unutrašnjih i vanjskih neprijatelja.⁸² Međutim, unatoč načelnom nacionalnom jedinstvu iskazanom nakon neuspjelog puča,⁸³ dispariteti glavnih oporbenih i vladajućih političkih aktera spram viđenja budućeg ustavnog ustrojstva države nisu nestali. Nepremostiva prepreka konsenzusu bio je položaj predsjednika Republike po predloženim ustavnim promjenama, za koji je opozicija smatrala da savršeno odgovara Erdoganovim namjerama u daljnjoj monopolizaciji političke moći.⁸⁴ Međutim, AKP je pronašao saveznika u Devletu Bahceliju i njegovom MHP-u, te je u jesen i krajem 2016. g. došlo do suradnje ovih dviju političkih stranaka glede usuglašavanja konačnog teksta amandmana na Ustav. Potom je 10. prosinca 2016. g. AKP predao konačan prijedlog ustavnih amandmana potpisanih od strane 316 zastupnika Predsjedništvu Velike nacionalne skupštine. Nakon dugotrajne rasprave, amandmani su u skupštini izglasani 21. siječnja 2017. g. pod nazivom Zakon o amandmanima na Ustav Republike Turske. Od ukupno 488 nazočnih zastupnika, 339 ih je glasovalo za, 142 je bilo protiv, suzdržanih 5 i 2 nevažeća glasa.⁸⁵ Prema odredbama Ustava Republike Turske za direktno usvajanje izmjene ustava u parlamentu potrebna je dvotrećinska većina svih zastupnika (dakle ukupno 367), ali ona nije postignuta. Međutim, ako je za promjenu ustava glasovalo najmanje tri petine zastupnika (dakle najmanje 330 zastupnika), predložene promjene Ustava idu na referendum gdje će sam narod glasovati za njihovo usvajanje. Upravo potonje se i dogodilo, te je ustavotvorni referendum održan 16. travnja 2017. g. na kojem su predloženi amandmani na Ustav dobili potvrdu 51,41 % izašlih birača,

⁸¹ Sinem, Y. i Blockmans, S.: „Turkey and the Codification of Autocracy“, Policy Insights – Thinking ahead Europe, No 2017/10 March 2017, str.2., preuzeto sa: <https://www.ceps.eu/publications/turkey-and-codification-autocracy> - 01. VI. 2017.

⁸² Usp. Gunes, I.: op. cit.

⁸³ Usp. Gursel, K.: „Is Erdogan really stronger after failed coup?“, u: *Al-monitor The pulse of the Middle east*, preuzeto sa: <http://www.al-monitor.com/pulse/originals/2016/08/turkey-is-erdogan-really-stronger-after-failed-coup.html> - 01. VI. 2017.

⁸⁴ Scharfe, P.: op. cit.

⁸⁵ „Turkeys Constitutional Reform – A Review of constitutional history, current parliamentary system and proposed presidential system“, str. 14. NR:004, February 2017, TRT WORLD Research Centre, preuzeto sa: http://www.trtworld.com/sites/default/files/TURKEYS_CONSTITUTIONAL_REFORM.pdf - 01. VI. 2017., i Makovsky, A.: „Erdogan’s Proposal for an Empowered Presidency“, str. 4-6. Center for American Progress, March 2017., preuzeto sa : <https://www.americanprogress.org/issues/security/reports/2017/03/22/428908/erdogans-proposal-empowered-presidency/> - 02. VI. 2017.

nasuprot 48,59 % onih koji su glasovali protiv, izlaznost na referendumu iznosila je 85,43 % ukupnog broja birača.⁸⁶

IV.4. Podjela vlasti prema ustavnim amandmanima iz 2017. g.

U nastavku ćemo izložiti najznačajnije promjene ustavnog uređenja koje će u punom opsegu stupiti na snagu nakon istovremenih parlamentarnih i predsjedničkih izbora 2019. g. te će tako preusmjeriti državu prema predsjedničkom sustavu u kojem će predsjednik Republike biti središnja figura u vođenju državne politike s izuzetno snažnim ovlastima. Najprije, prema novim promjenama Ustava, izvršna vlast u državi bit će monocefalna i na njezinu čelu bit će predsjednik Republike kao njen jedini nositelj. Dakle, ukida se funkcija premijera, a svi ministri i potpredsjednik ili više njih bit će direktno imenovani od strane samog predsjednika Republike koji će isto tako odrediti njihov broj i sastav, te raspodjeljivati dužnosti i obveze prema vlastitom nahođenju. Prema novom uređenju, parlament više nema utjecaja na izbor ministara, kao ni na njihov rad, s obzirom na to da su oni sada odgovorni direktno predsjedniku države koji ima potpunu i samostalnu kontrolu nad članovima svoga kabineta.⁸⁷

Nadalje, promjene se tiču i utjecaja koji predsjednik Republike ima na sudbenu granu vlasti. Njegove ovlasti u ovom području izražene su u tolikoj mjeri da se opravdano postavlja pitanje je li sudstvo i dalje neovisno, unatoč takvoj formulaciji eksplicitno navedenoj u samom Ustavu. Naime, predsjednik države igra odlučujuću ulogu pri imenovanju članova dviju najvažnijih sudbenih institucija u državi: Ustavnog suda i Vrhovnog vijeća sudaca i državnih odvjetnika (uz napomenu da će prema ovim izmjenama Vrhovno vijeće sudaca i državnih odvjetnika biti preimenovano u Vijeće sudaca i državnih odvjetnika). Ustavni sud ubuduće će imati 15 sudaca, prema dosadašnjih 17 od kojih dva dolaze iz vojnih redova, ali nakon što njihova dužnost prestane na njihovo mjesto neće se imenovati nova dva suca, stoga i jest smanjen ukupan broj sa 17 na 15 ustavnih sudaca. Od tih 15 sudaca predsjednik imenuje 12, a parlament 3 suca. Što se tiče sastava Vijeća sudaca i državnih odvjetnika ubuduće će, umjesto 22, brojati 13 članova, od kojih će predsjednik imenovati njih 6, a parlament preostalih 7. Time se nesumnjivo nastavio trend stavljanja sudstva pod nadzor izvršne vlasti, konkretno predsjednika Republike. Lako se može desiti da svi članovi ovih dvaju institucija budu izabrani po volji predsjednika Republike, jer će se, prema ovim izmjenama Ustava, izbori za predsjednika Republike i parlamentarni izbori uvijek održavati istovremeno, a Predsjednik od sada može biti član, pa čak i predsjednik stranke i nakon što stupi na dužnost šefa države. Tako je moguće da parlamentarna većina i predsjednik Republike dolaze iz iste stranke, pa čak i da zastupnicima u parlamentu predsjednik

⁸⁶ Izvor: <http://www.ysk.gov.tr/ysk/content/conn/YSKUCM/path/Contribution%20Folders/SecmenIslemleri/Secimler/2017HO/2017HO-Ornek136.pdf> – prema podacima dostupnima na dan 02. VI. 2017.

⁸⁷ Makovsky, A.: op. cit., str. 8, 15-16.

Republike ujedno bude i stranački vođa. Ne treba puno dvojiti da bi u tom slučaju takva parlamentarna većina zapravo bila tek produžena ruka predsjednika Republike koji bi na taj način de facto imao veliki utjecaj i na rad zakonodavnog tijela u cjelini, a samim time i na postupke imenovanja dužnosnika koji su u nadležnosti ovog tijela. Dakle, više uloga predsjednika Republike nije da bude politička figura koja će predstavljati nacionalni konsenzus koji nadilazi političku polariziranost društva – upravo suprotno, on sada postaje najvažniji politički faktor u čijim rukama se zapravo nalazi najveća politička moć u državi i on je može gotovo neograničeno koristiti po vlastitim političkim preferencijama.⁸⁸

Pored ove posredne mogućnosti predsjednika Republike da u slučaju većine u parlamentu utječe na oblikovanje zakonodavne politike u državi, praktično bez ikakva ograničenja u slučaju povoljnog ishoda parlamentarnih izbora, njemu pripada i sasvim konkretna i neposredna ovlast, doduše ne bez ograničenja, da donosi dekrete sa zakonskom snagom kojima može uređivati društvena, ekonomska pa čak i politička pitanja u slučaju izostanka djelovanja zakonodavnog tijela. Ipak, u slučaju sukoba takvog dekreta i zakona donesenog od strane parlamenta, zakon će prevladati, osim toga, dekretima se ne mogu derogirati temeljna prava i slobode zajamčene ustavom, ali ne mogu se uređivati ni ona područja za koja ustav zahtijeva da se uredi zakonom. Dakle, de iure parlament ostaje neovisan i suveren u području zakonodavne vlasti, ali, kako smo već naveli, pitanje je koliko će u stvarnosti biti suveren i neovisan onaj parlament čiju većinu čini politička stranka čiji je vođa ujedno i predsjednik Republike. Spomenimo još i da je nastavljen postupak stavljanja oružanih snaga pod nadzor civilnih vlasti kako bi se onemogućio njihov utjecaj na odvijanje i usmjeravanje političkih zbivanja, uz već spomenuto ukidanje dvaju mjesta u Ustavnom sudu do sada rezerviranih za vojne suce. Nadalje, vojni sudovi odsad u svojoj nadležnosti imaju isključivo presuđivanje u internim stegovnim postupcima. Isto tako, bitno je napomenuti kako ubuduće pravo predsjednika Republike na raspuštanje Velike nacionalne skupštine nije bez utjecaja i na njegov položaj jer se, kako smo već naveli, predsjednički i parlamentarni izbori ubuduće moraju uvijek održavati istovremeno, tako da raspuštanje parlamenta ujedno znači i razrješenje predsjednika Republike. Prema ovim izmjenama, mandat predsjednika Republike traje 5 godina, uz mogućnost jednog reizbora, ali kako se ovo pravilo počinje primjenjivati tek nakon izbora 2019. g., tako i sadašnji predsjednik Erdogan ima pravo na još dva mandata po pet godina, s tim da, u slučaju ako parlament tijekom trajanja drugog predsjedničkog mandata inicira nove izbore, taj predsjednik može se opet kandidirati. Dakle, hipotetski sadašnji predsjednik Republike može ostati na toj funkciji sve do 2034. g., naravno ako se određeni događaji razviju u tom smjeru.⁸⁹ Nadalje, predsjedniku Republike pripada gotovo neograničeno pravo glede proračuna čiji nacrt odsada predlaže upravo on Velikoj nacionalnoj skupštini, a ne Vijeće ministara kao dosad. Uz to, predsjednik sada samostalno određuje smjer sigurnosne politike i poduzima mjere koje su nužne u tome području te Vijeće

⁸⁸ Ibid., str. 8-9.

⁸⁹ Ibid., str. 11-15.

nacionalne sigurnosti njemu podnosi izvještaje, a u slučaju potrebe, predsjednik je ovlašten odsada samostalno uvesti izvanredno stanje i donositi izvršne dekrete koji su po njegovu mišljenju neophodni u takvim okolnostima.⁹⁰

IV.5. Ustavni amandmani iz 2017. g. – put prema vladavini jednog čovjeka?

Ustavotvornom referendumu od 16. travnja 2017. g. prethodila je široka i žustra rasprava protivnika i zagovaratelja predloženih ustavnih promjena. Apologeti najnovijih ustavnih promjena smatrali su da su navedene promjene Ustava nužne kako bi se odredbe ustava iz 1982. g., koji je nastao kao produkt vojnog udara, uskladile sa suvremenim civilizacijskim tekovinama demokratskog društva, a da bi se to postiglo potrebno je promijeniti „tutorsku narav” ustava iz 1982. g. i shodno tome još u većoj mjeri onemogućiti vojne krugove da interveniraju u političku sferu, zatim uvesti predsjednički sustav koji će biti jamac političke stabilnosti, a samim time i daljnjeg gospodarskog napretka. Ujedno, smatraju oni, ovaj sustav neće naštetiti demokratskim procesima u društvu, i dalje će postojati sustav ravnoteža i provjera u diobi državne vlasti, a i pozicija parlamenta bit će ojačana. Protivnici promjena ustava koje su predložene u ovom ustavnom paketu smatraju da je njihovo usvajanje nastavak puta prema vladavini jednog čovjeka, jer će sva vlast suštinski biti koncentrirana u rukama predsjednika Republike, slijedom toga načelo diobe vlasti bit će napušteno, a demokratsko ustrojstvo Republike nepovratno ruinirano. Predsjednik će dobiti ovlasti kakve nijedan prozapadni, demokratsko orijentirani sustav državne vlasti ne poznaje, a kao izgledan rezultat svega toga država bi mogla krenuti stopama autokracije.⁹¹ Nema sumnje da je prema ovim promjenama Republika Turska krupnim koracima zakoračila na put predsjedničkog sustava koji je i bio najavljivan već godinama kao jedna od glavnih točaka u političkoj agendi vladajuće stranke AKP i njenog lidera, sadašnjeg predsjednika Republike Turske Recepa Tayyipa Erdogana. Pri tome je naglašavano kako Republika Turska sama mora izabrati varijantu predsjedničkog sustava, dakle različitu od onoga, primjerice, u SAD-u ili Latinskoj Americi. Govorilo se o „prezidencijalizmu turskog tipa” (Turkish-style presidential system),⁹² međutim, prema drugom mišljenju, ovdje se radi tek o konstitucionaliziranju autokracije⁹³ „buđenjem davno zaspalog Sultana”.⁹⁴

⁹⁰ Sinem, Y. i Blockmans, S.: op. cit., str. 6-9.

⁹¹ „Turkeys Constitutional Reform – A Review of constitutional history, current parliamentary system and proposed presidential system“, str. 16-18, NR:004, February 2017., TRT WORLD Research Centre, preuzeto sa: http://www.trtworld.com/sites/default/files/TURKEYS_CONSTITUTIONAL_REFORM.pdf - 12. VI. 2017.

⁹² Usp.: „Turkish-style presidential system needed, Erdoğan repeats“, *Hurriyet Daily News*, February 27, 2015., preuzeto sa: <http://www.hurriyetdailynews.com/turkish-style-presidential-system-needed-erdogan-repeats.aspx?pageID=238&nID=78988&NewsCatID=338> - 12. VI. 2017.

⁹³ Sinem, Y. i Blockmans, S.: op. cit. str. 3-4.

⁹⁴ Gunes, I.: op. cit.

V. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Dakle, u ovom radu prikazan je ustavno-povijesni razvoj Republike Turske, koji smo pratili od prvih pokušaja konstitucionalizacije što sežu u 19. st. tadašnjeg Osmanskog Carstva, orijentalne islamske despocije koja je nakon poraza u Prvom svjetskom ratu preustrojena u sekularnu republiku. Doista, upravo te dvije odrednice: republikansko uređenje države i njen sekularni karakter najznačajnije su karakterne crte ovog političkog entiteta od njegova postanka u 20-im godinama prošlog stoljeća. Uostalom, klasifikacija Turske kao sekularne republike izričito je unesena i u ustavni tekst, i to u onim njegovim „vječnim odredbama” koje ne mogu biti podložne izmjenama i promjenama. Ove najeksplicitnije elemente baštine njenog osnivača Mustafe Kemala Atatürka u svoju su zaštitu najprije preuzele oružane snage Republike Turske, čiji je general bio Mustafa Kemal, i Republikanska narodna stranka (CHP) koju je osnovao isto tako Mustafa Kemal, a poslije, u drugoj polovici 20. st., nakon njegova osnivanja, i Ustavni sud Republike Turske. Povijest nam pokazuje kako su ovi „zaštitnici“ i te kako imali prilike odigrati svoju ulogu i biti u službi zaštite temeljnih kemalističkih postulata Republike koji su se našli pred ugrozom u više navrata od nastanka Republike Turske. Doista, najprije se borba odvijala na političkoj pozornici putem izbornih sučeljavanja nakon uvođenja višestranačkog sustava kada je upravo CHP vodio političke borbe s manje-više proislamski orijentiranim političkim snagama koje su smjerale redefiniranje glavnih značajki državnog uređenja. Međutim, kada politička situacija u zemlji dođe do određene točke u kojoj se dovode u pitanje kemalističko nasljeđe ili napredak i normalno funkcioniranje zemlje, naravno promatrano iz prizme vojnih krugova, tada na scenu stupa vojska koja se nije ustezala ni od primjene sile kako bi tijekom političkog procesa i upravljanja zemljom vratila na kurs koji ona smatra ispravnim. I Ustavni sud je od svoga nastanka predstavljao zaštitnu membranu prema onim društveno-političkim strujama koje bi svojim djelovanjem mogle ugroziti temeljne postulate Republike.

Takva je situacija vladala sve do početka ovoga tisućljeća kada na političku pozornicu stupa proislamski orijentirana Stranka pravde i razvoja (AKP) na čelu s Recepom Tayyipom Erdoganom, vjerojatno jedinim turskim političarom čija se karizma može mjeriti s onom, gotovo mitskom, Mustafe Kemala Atatürka, ali čije shvaćanje poželjnog političko-ustavnog ustrojstva države ipak odudara od Atatürkove vizije uređenja Republike Turske. Dakle, AKP na vlast dolazi nakon parlamentarnih izbora 2002. i tu poziciju čvrsto drži sve do danas. Erdogan je premijersku funkciju obnašao sve do 2014. g. kada postaje prvi neposredno od strane naroda izabrani predsjednik Republike Turske. Za vrijeme svoje vladavine proveo je, kako smo već i napisali, mnogo ustavnih reformi kojima je sustavno slabio položaj oružanih snaga i Ustavnog suda, najčešće uz ogromnu podršku naroda koji mu je u više navrata pružio nedvosmislenu potporu. Najbolji su pokazatelj takve situacije događaji koji su uslijedili nakon pokušaja puča u srpnju 2016., kada su građani u nemalom broju odlučili, na njegov poziv, pružiti otpor i samoj vojsci, koja je u pokušaju preuzimanja vlasti u državi izvela tenkove na ulice, a bombardere

poslala u zrak. Dakle, narod je svog novog lidera i „vođu“ odlučio ovoga puta slijediti i u smrti ako treba. Bolji dokaz odanosti nikome nije potreban, niti ga itko može pružiti.

Imajući u vidu sve gore izneseno, može se zaključiti da je uloga predsjednika Republike Turske prema novom ustavnom uređenju umnogome ojačala, čak toliko da u potpunosti zasjenjuje sve druge nositelje državne vlasti do stupnja koji promatraču sugerira da se politički sustav ove zemlje nedvojbeno kreće prema vladavini jednog čovjeka. Omnipotencija predsjednika Republike ne dolazi samo iz ovlasti koje su mu eksplicitno povjerene novim odredbama Ustava, nego još i više iz činjeničnih okolnosti trenutnog omjera političkih snaga u Republici Turskoj. Naime, predsjednik je sada ne samo na čelu egzekutivne grane vlasti kojom apsolutno samostalno upravlja i rukovodi, već isto tako može biti i lider političke stranke koja ima većinu u parlamentu. Takav razvoj događaja uopće ne bi bio iznenađujući jer će se predsjednički i parlamentarni izbori održavati istovremeno pa je u neku ruku i logično za očekivati da će lider najpopularnije političke opcije odnijeti personalnu pobjedu na predsjedničkim izborima koju će pratiti i pobjeda njegove stranke u utrci za Parlament. Tako je prilično izgledno da će predsjednik Republike biti ujedno i lider političke opcije koja drži većinu mandata u Parlamentu, uostalom to je i danas slučaj sa Recepom Tayyipom Erdoganom i njegovim AKP-om. Samim time de facto dolazi do stapanja, da ne kažemo sjedinjenja, izvršne vlasti sa zakonodavnom, posebice u slučaju ako je na čelu države i vladajuće stranke osoba političke karizme i utjecaja kao što je danas, a izgledno je i u budućem razdoblju, Erdogan, što mu omogućava da upravlja državom samostalno. To još više dolazi do izražaja u slučaju takve kontrole nad sudskom granom vlasti kakvu predviđaju ustavne promjene iz 2017. g., prema kojima će dvije najviše sudbene instance (u ovom slučaju Ustavni sud i Vijeće sudaca i državnih odvjetnika), odnosno njihove članove u potpunosti birati predsjednik Republike i parlament, a u prethodno opisanom slučaju, to bi značilo da ih, sukladno stvarnom omjeru snaga na političkom polju, zapravo sve bira, posredno ili neposredno, predsjednik Republike. U ovakvoj situaciji neovisnost sudstva, kao zaglavni kamen vladavine prava na koji se nadograđuju sve ostale vrijednosti modernog demokratskog uređenja, postaje tek misaona imenica koja sa stvarnim funkcioniranjem datog političkog sustava neće imati puno dodirnih točaka. Sve to, povezano s mogućnošću da pod određenim, iako ne teško ostvarivim uvjetima trenutni predsjednik Republike ostane na vlasti do 2034. g. (!), dolazimo do situacije da bi jedna osoba mogla biti na čelu politike jedne države i više od tri desetljeća. To bi svakako predstavljalo raritet, ne samo u smislu modernih demokratskih političkih sustava koje karakterizira, između ostalog, i miroljubiva politička borba te, sukladno ishodima iste, isto tako miroljubiva smjena političkog vodstva – nego ni u povijesti ovakvih primjera zasigurno ne bi bilo mnogo. Iz svega ovoga lako se da zaključiti kako se prema novom ustavnom uređenju i predloženim promjenama napušta načelo podjele vlasti, jer izglednom postaje situacija gdje će jedna osoba – predsjednik države – preko svojih širokih ovlasti biti u mogućnosti u potpunosti kontrolirati ne samo izvršnu vlast koja mu je izričito odredbama ustava i povjerena, nego će u jednakoj mjeri moći utjecati i na djelovanje kako

zakonodavne tako i sudbene vlasti. Samim time u ovoj varijanti „predsjedničkog sustava” nepoznati su i mehanizmi kontrola i provjera čije će odsustvo zasigurno ostaviti širom otvorena vrata pojavi totalitarne vladavine jednog čovjeka.

Na kraju valja napomenuti kako je ovakav sustav uspostavljen u postupku gdje nalazimo sve dobro poznate demokratske metode kojima se postavlja i određuje smjer političke zajednice, iako je upravo taj postupak često provođen u burnom i turbulentnom unutarpolitičkom i vanjskopoličkom okruženju s kakvim je bila, i još uvijek jest, suočena Republika Turska, te je nedvojbeno da u takvim uvjetima može doći do narušavanja i odstupanja od idealnih standarda pri odvijanju demokratskih procedura. Stvarnost i rezultati govore u prilog povjerenja što ga građani imaju u trenutnu politiku i u političke aktere Republike Turske. Naime, vladajuća stranka je u zadnjih 15 godina uvijek suvereno odnosila pobjede na izborima (parlamentarnim, lokalnim i predsjedničkim), ali isto tako je dobivala povjerenje građana i na referendumima, a ako uzmemo u obzir i reakciju građanstva u srpnju prilikom pokušaja neuspjelog puča, kada je na poziv predsjednika mnoštvo građana izašlo na ulice pružiti otpor donedavno „turskoj instituciji kojoj se najviše vjeruje”, vojsci, onda se nedvojbeno može zaključiti kako postoji velik broj onih koji podržavaju trenutno političko vodstvo i njihove vizije društvenog uređenja. Međutim, valja istaknuti da je tursko društvo i dalje jasno podijeljeno prema političkoj liniji i uvjerenjima, ali su oponenti politike koju provode vladajući ipak u manjini. Iako je demokracija, kako nas opominje samo ime, vladavina naroda, naravno izražena kroz volju njegove većine, s obzirom na to da je gotovo nemoguće postići konsenzus među milijunima ili, pak, desecima milijuna ljudi, ne smijemo zanemariti ni činjenicu da je nedopustivo da vladavina većine bude takve naravi da dovodi do ugroze ili nestanka onih koji čine manjinu i gaje suprotna uvjerenja. Nažalost, u Republici Turskoj u zadnjih nekoliko godina ne nailazimo na takvo shvaćanje. Svjedoci smo čestih i to ne uvijek samo političkih obračuna s oporbom i neistomišljenicima, koji su potpuno strani demokraciji shvaćenoj kao vladavini većine, koja nije i ne može se dopustiti da bude neograničena. Međutim, na sceni je upravo to, vladavina većine koja svoju totalitarnu vlast provodi pod egidom demokratskog procesa, koji postaje tek puki mehanizam njene vlasti, lišen svih onih vrijednosti što ih mora sadržavati demokracija da bi bila shvaćena kao ustavna demokracija, odnosno sustav gdje se poštuje volja većine koja se, ipak, ne smije provoditi bezobzirno i bez ograničenja. Uz postupno stavljanje pod nadzor Ustavnog suda, kao glavne protuvećinske institucije, razvidno je kako polako dolazi do onoga što bismo mogli nazvati „diktaturom većine” koja ne poznaje, ili možda bolje kazati, ne priznaje pravo manjine da se i njen glas čuje u društveno-političkom životu. Stoga su, kako je već davno primijećeno, „običaji srca” itekako važan element stupnja demokratičnosti nekog društva, jer upravo ti „običaji” nalažu da je za istinsku demokraciju potrebno puno više od puke vladavine preko većine ostvarene na izborima.

Naravno, treba uzeti u obzir da još nemamo neposredna iskustvena opažanja glede funkcioniranja novog ustavnog sustava Republike Turske jer određene usvojene ustavne promjene tek imaju stupiti na snagu, a oživotvorit će ih i udahnuti im stvarnu i živuću snagu samo ponašanje i praksa ustavno-političkih aktera. Mada

bi se njihovoj dosadašnjoj praksi i djelovanju moglo naći i više od jedne zamjerke, ipak treba pričekati i vidjeti kako će u stvarnosti ovaj sustav funkcionirati, iako se teško oteti dojmu kako postoje sve pretpostavke za tezu da je politička pozornica postavljena za vladavinu jednog čovjeka.

LITERATURA:

1. Aksan, V. H.: „Ottoman to Turk- Continuity and Change“, str. 36-37, *International Journal*, Vol. 61, No. 1, Turkey: Myths and Realities (Winter, 2005/2006). Preuzeto sa: http://www.artsrn.ualberta.ca/amcdouga/Hist323/winter_2010/resources/askan_ottoman_to_turk.pdf – 15. V. 2017.
2. Aydinli E., Ali Zcan, N., Akyaz, D.: „The Turkish Military March Toward Europe“, str. 2., iz: *Foreign Affairs*, Vol. 85., 2006., New York, preuzeto sa: http://ersel.bilkent.edu.tr/Makaleler/the_turkish_militarys_march_toward_europe.pdf – 19. V. 2017.
3. Bačić, A.: *Ustav i ustavna diktatura*, Biblioteka znanstvenih djela 64, Književni krug Split, 1992.
4. Bentwich, N.: „The New Turkish Constitution“, 1908., str. 328., preuzeto sa: http://heinonline.org/HOL/Page?men_tab=srchresults&handle=hein.journals/jclilbs9&id=344&size=2&collection=fjournals&terms=1876TurkishTURKISHConstitutionlCONSTITUTION&termtype=phrase&set_as_cursor=0 – 27. IV. 2017.
5. Capezza, D.: „Turkey’s Military Is a Catalyst for Reform The Military in Politics“, iz: *The Middle East Quarterly*, Vol. 16., No. 3., 2009., preuzeto sa: <http://www.meforum.org/2160/turkey-military-catalyst-for-reform>, 19. V. 2017.
6. Cremer, A. S.: „Turkey between the Ottoman Empire and the European Union: Shifting political authority through constitutional reform“, str. 288., preuzeto sa: http://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.journals/frdint35&collection=fjournals&id=285&star_tid=&endit=355 – 26. IV. 2017.
7. Dokupil, S.: „The Separation of Mosque and State: Islam and Democracy in Modern Turkey“, 2002., str. 66, preuzeto sa: <http://heinonline.org/HOL/Print?collection=journals&handle=hein.journals/wvb105&id=63> – 28. IV. 2017.
8. Duverger, M.: „La Monarchie républicaine – ou comment les démocraties se donnent des rois“, Editions Robert Laffont, Paris, 1974.
9. Emrah Oder, B.: „Populism and the Turkish Constitutional Court: the Game Broker, the Populist and the Popular“, preuzeto sa: <http://www.icconnectblog.com/2017/05/populism-and-the-turkish-constitutional-court-the-game-broker-the-populist-and-the-popular/> – 22. V. 2017.
10. Erdemir, H.: *Turkish political history*; Manisa Ofset Basın Yayın Matbaacılık San. ve Tic., İzmir, Turska; str. 202-207.
11. Fikret, E.: „TÜRKİYE’DE BAŞKANLIK SİSTEMİ TARTIŞMASI VE PARLAMENTER SİSTEMİN GELİŞİMİ: ANAYASAL ÇERÇEVEDE KARŞILAŞTIRMALI

BİR İNCELEME (The Evolution of Parliamentary System in Turkey and a Discussion on Presidential System)", 2014., preuzeto sa: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2408139 – 23. V. 2017.

12. Glenn, H. P.: *Legal traditions of the world – sustainable diversity in law*, str. 174., Oxford University Press, Third Edition, 2007.

13. Gunes, I.: „What’s at Stake in the Turkish Constitutional Amendment Proposal“, preuzeto sa: <http://www.icconnectblog.com/2017/04/whats-at-stake-in-the-turkish-constitutional-amendment-proposal/> – 24. V. 2017.

14. Gunter, M. M.: „Turkey: The Politics of a New Democratic Constitution“, *Middle East Policy Council*, preuzeto sa: <http://www.mepc.org/turkey-politics-new-democratic-constitution> – 22. V. 2017.

15. Gursel, K.: „Is Erdogan really stronger after failed coup?“, u: *Al-monitor The pulse of the Middle east*, preuzeto sa: <http://www.al-monitor.com/pulse/originals/2016/08/turkey-is-erdogan-really-stronger-after-failed-coup.html> – 01. VI. 2017.

16. Hirschl, R.: „Constitutional Courts Vs. Religious Fundamentalism: Three Middle Eastern Tales“, *Texas Law Review*, Vol. 82, No. 7, 2004., preuzeto sa: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=557601 – 23. V. 2017.

17. Hirschl, R.: „The Theocratic Challenge to Constitution Drafting in Post-conflict States“, *William & Mary Law Review*, Vol. 49, Issue 4, Article 6, 2008., str. 1206-1209, preuzeto sa: <http://scholarship.law.wm.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1141&context=wmlr> – 23. V. 2017.

18. Isiksel, T.: „Between text and context: Turkey’s tradition of authoritarian constitutionalism“, *I•CON* (2013), Vol. 11 No. 3, str. 712-713, preuzeto sa: https://oup.silverchair-cdn.com/oup/backfile/Content_public/Journal/icon/11/3/10.1093/icon/mot024/2/mot024.pdf?Expires=1496599761&Signature=EOjYpQsVvOaZ8pVE9HOEn2~cfLyQo0JkDGIzocQXl4BOAad~zs5dG0oBHy2H0G1JrHWmvD6iQ4z9xzlGtqrWhGbv6ksPWp~18W56tGb6HttvkQ8Upd7yPkOKd565fYc0OC3WEIkCjABtR5U-ItfkvP1Vk0yoiMxq6BQDtFRd15majaMTTMUafImJ1D9BEEy7knJofSCYyLR-26NJIxTGdhih4N18znucQCZXLvHd5OVZ46txvv8im0RowRqiE6bm9AZpymkwIYTLr-5MULpGnb2zbfDxj3jVn3LWQ3aHXcunfdNJTYb-cjfmWVCsf~nFjNgl0NXTn8831R8lb0NjXfVew__&Key-Pair-Id=APKAIUCZBIA4LVPVW3Q – 23. V. 2017.

19. Koçak, M. i Andic, F.: „Governance and the Turkish Constitutions: Past and the Future“, preuzeto sa: <https://poseidon01.ssrn.com/delivery.php?ID=6271120310311030010651080821240001260170390000800680051260241030900700640810650671050280990440551080471241220940000150180030660270830080520400251070160060780660230560870831171121210940210710200-90022117000124064001126090126124119119122089111116124110&EXT=pdf> – 27. IV. 2017.

20. Kurtović, Š.: *Opća povijest prava i države, I.knjiga – Stari i srednji vijek*“, Sveučilište u Zagrebu, Zagreb, 2005., str. 278-279.

21. Makovsky, A.: „Erdoğan’s Proposal for an Empowered Presidency“, str. 4-6. Center for American Progress, March 2017., preuzeto sa: <https://www.americanprogress.org/issues/security/reports/2017/03/22/428908/erdogans-proposal-empowered-presidency/> – 02. VI. 2017.
22. Midgalovitz, C.: „Turkey’s 2007 Elections: Crisis of Identity and Power“, str. 1-2, Congressional Research Service, June 2007., preuzeto sa: [http://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.crs/crsmthaaycd0001&div=2&start_page=\[i\]&collection=congreg&set_as_cursor=6&men_tab=srchresults](http://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.crs/crsmthaaycd0001&div=2&start_page=[i]&collection=congreg&set_as_cursor=6&men_tab=srchresults) – 23. V. 2017.
23. Racz, A.: „Birth of the Modern Turkey: Brief History and Features of the Constitution of the Turkish Republic of 1924“, str.1-57, 2014., preuzeto sa: <http://heinonline.org/HOL/Print?collection=journals&handle=hein.journals/studia152&id=143> – 28. IV. 2017.
24. Scharfe, P.: „Erdoğan’s Presidential Dreams, Turkey’s Constitutional Politics“, *Origins – Current Events in Historical Perspective*, vol. 8, issue 5 - February 2015, preuzeto sa: <http://origins.osu.edu/article/erdo-s-presidential-dreams-turkey-s-constitutional-politics> – 24. V. 2017.
25. Sinem, Y. i Blockmans, S.: „Turkey and the Codification of Autocracy“, *Policy Insights – Thinking ahead Europe*, No 2017/10 March 2017, str. 2, preuzeto sa: <https://www.ceps.eu/publications/turkey-and-codification-autocracy> – 01. VI. 2017.
26. Smedrel, B.: *Ustavno uređenje europske Hrvatske*, str. 3, Narodne Novine 2013., Zagreb.
27. Stephen Kinzer, *Pro-Islamic Premier Steps Down in Turkey Under Army Pressure*, N.Y. TIMES, June 19, 1997., preuzeto sa: <http://www.nytimes.com/1997/06/19/world/pro-islamic-premier-steps-down-in-turkey-under-army-pressure.html>
28. Šegvić, S.: „Normativne ovlasti egzekutive prema vojsci – s posebnim osvrtom na ulogu vojske u obrani državnopravnog poretka“, doktorska disertacija, Split, 2002.
29. Ural, A.: „RESULTS OF THE APRIL 27, 2007 TURKISH MILITARY’S E-MEMORANDUM“, *INTERDISCIPLINARY JOURNAL OF CONTEMPORARY RESEARCH IN BUSINESS*, December 2012., Vol. 4, No. 8, str. 733-734, preuzeto sa: <http://journal-archives26.webs.com/727-737.pdf> – 24. V. 2017.
30. Uran, P. i Pasquino, P.: „The Guardian of the Turkish Constitution: A Special Court“, *Journal of Politics and Law*; Vol. 8, No. 2; 2015, Canadian Center of Science and Education, str. 89-90, preuzeto sa: <http://www.ccsenet.org/journal/index.php/jpl/article/viewFile/46072/26511> – 22. V. 2017.
31. Varol, O. O.: „The Democratic Coup d’E´tat“, *Harvard International Law Journal*, Volume 53, Number 2, Summer 2012, preuzeto sa: <http://www.harvardilj.org/wp-content/uploads/2012/10/HLI203.pdf> – 22. V. 2017.
32. Varol, O. O.: „The Democratic Coup d’E´tat“, *Harvard International Law Journal*, Vol. 53, No. 2, 2012., str. 326-327, preuzeto sa: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1922792 – 10. V. 2017.

33. „Recep Erdogan wins by landslide in Turkey’s general election“, *The Guardian*, 13 June 2011., preuzeto sa: <https://www.theguardian.com/world/2011/jun/13/recep-erdogan-turkey-general-election> – 24. V. 2017..

34. „Turkeys Constitutional Reform – A Review of constitutional history, current parliamentary system and proposed presidential system“, str. 8-10. NR:004, February 2017., TRT WORLD Research Centre, preuzeto sa: http://www.trtworld.com/sites/default/files/TURKEYS_CONSTITUTIONAL_REFORM.pdf – 23. V. 2017.

35. „Turkish-style presidential system needed, Erdoğan repeats“, *Hurriyet Daily News*, February 27, 2015., preuzeto sa: <http://www.hurriyetaidailynews.com/turkish-style-presidential-system-needed-erdogan-repeats.aspx?pageID=238&nID=78988&NewsCatID=338> – 12. VI. 2017.

36. <http://www.ysk.gov.tr/ysk/content/conn/YSKUCM/path/Contribution%20Folders/SecmenIslemleri/Secimler/2017HO/2017HO-Ornek136.pdf> – prema podacima dostupnima na dan 02. VI. 2017.

37. <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/tuerkei/12220.pdf>

38. <http://www.anayasa.gen.tr/baslar1-text.pdf> – 22. V. 2017.

REPUBLIC OF TURKEY IN LIGHT OF REFERENDUM RESULTS FROM 16. 04. 2017- RETURN TO THE PAST IN THE FOOTSTEPS OF THE „CHOSEN SULTAN“?

The Constitutional referendum held 16.04. 2017. has brought many changes in the constitutional regulation of the Republic of Turkey. Elected constitutional changes have brought the danger that this country moves from the path of constitutional democracy to the autocratic rule of one person. However, to better understand this kind of change on the Turkish political scene, it will be necessary to take into consideration of the historical inheritance which to a large extent provides the decisive impulse to the current political regulation of the country. It is precisely because of this that this paper also focusses on the historical development of the constitutionality of this country together with emphasising all the factors which have played and are still playing a large role. Only with such consideration of the whole picture can an assessment of the situation today and certain assumptions about the future political development of relations in this country be made. Therefore, in the first part of this paper the development of the constitutionality of the Republic of Turkey is shown and after that there follows an assessment of the current situation, in particular, possible future developments according to the recently adopted constitutional changes. Above all, both the role of the most significant politicians is taken into account as well as the role of the extra political factors which have shaped and directed constitutional development of this country.

Key words: *Republic of Turkey, constitutional changes, constitution, Erdogan, constitutional referendum, AKP, CHP, kemalism*